

PRESEDNIČKI IZBORI 2017.

IZVEŠTAJ DUGOROČNIH POSMATRAČA

- PREDIZBORNA KAMPANJA -

13. MART - 21. MART

SKRAĆENICE	3
SAŽETAK	4
ANALIZA I NALAZI	10
IZBORNA KAMPANJA	10
Teme i poruke	10
Kanali komunikacije	11
Negativna kampanja i govor mržnje	15
Incidenti	15
Potkup i pritisci na birače	16
KORIŠĆENJE JAVNIH RESURSA U KAMPANJI	17
MEDIJI U TOKU IZBORNE KAMPANJE	20
IZBORNA ADMINISTRACIJA	23
Novine u propisima za sprovođenje izbora	23
Predlaganje članova biračkog odbora	23
Prikupljanje izjava podrške	23
Dužnost izlaganja biračkog spiska	24
Obezbeđenje izbornog materijala „sigurnosnom zatvornicom“ za pečačenje vreće	24
Broj domaćih posmatrača koji mogu pratiti rad RIK-a i biračkih odbora	24
Ovlašćenje koordinatora RIK-a da izvrši ispravku logičko-računskih grešaka	24
Pravila o radu biračkih odbora	24
Rad Republičke izborne komisije (RIK) u posmatranom periodu	26
Zakonitost donošenja odluka	28
Proglašenje Luke Maksimovića za kandidata za predsednika Republike	28
Zakonitost sastava RIK	28
Javnost rada i proces akreditacije posmatrača	29
Sprovođenje izbora na teritoriji Kosova i Metohije	29
Birački spisak	30
Nezavisna kontrolna tela u izbornom procesu	31
Agencija za borbu protiv korupcije	31
Regulatorno telo za elektronske medije (REM)	32
Zabrana predizbornog spota kandidata Aleksandra Vučića	33
Ostali izazovi u izbornom procesu	34
Uloga javnih beležnika u izbornom procesu	34
Pojava „kampanje pre kampanje“	34
Kandidatura Aleksandra Vučića	35
Kandidatura Saše Jankovića	35
Identifikacija birača	36
Logičko-računske operacije i nadležnosti RIK-a	37
Pogibija aktiviste SNS-a prilikom lepljenja plakata	39
Napad na aktivistkinju Vuka Jeremića u Nišu	40
Rokovi za žalbu - zaštita biračkog prava	41
KAKO PRATIMO IZBORNI PROCES	42
PERIOD PRE IZBORNOG DANA	42
IZBORNI DAN – 2. april 2017. godine	42
PERIOD POSLE IZBORNOG DANA	43
KAKO OBAVEŠTAVAMO JAVNOST O NALAZIMA	43
O CRTI	44

CRTA je organizacija civilnog društva koja zajedno sa građanima utiče na povećanje otvorenosti i odgovornosti institucija i javnih funkcionera kroz praćenje njihovog rada. Cilj posmatračke misije 'Građani na straži' u toku izborne kampanje 2017. godine je da efikasno isprati i analizira primenu zakona i međunarodnih standarda tokom pripreme i sprovođenja izbora, informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti izbornog procesa i dešavanja tokom kampanje, i obezbedi brzu reakciju na kršenja izbornih procedura i procesa.

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost – CRTA

Topolska 22, PAK 122650, Beograd, Srbija

Tel: +381 11 24 00 062

E-mail: office@crt.rs

www.crt.rs

SKRAĆENICE

Agencija	Agencija za borbu protiv korupcije
BO	Birački odbor
BS	Birački spisak
CRTA	Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (Eng. Center for Research, Transparency and Accountability)
CRTA-GnS	CRTA posmatračka misija Građani na straži
DS	Demokratska stranka
DSS	Demokratska stranka Srbije
GO	Gradski odbor
JKP	Javno komunalno preduzeće
JS	Jedinstvena Srbija
LSV	Liga socijaldemokrata Vojvodine
LTO	Dugoročni posmatrač (Eng. Long term observer)
MDULS	Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave
NSRS	Narodna skupština Republike Srbije
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
REM	Regulatorno telo za elektronske medije
RIK	Republička izborna komisija
REM	Regulatorno telo za elektronske medije
RT	Radno telo
RTS	Radio Televizija Srbije
SDS	Socijaldemokratska stranka
SNS	Srpska napredna stranka
SPS	Socijalistička partija Srbije
SRS	Srpska radikalna stranka
STO	Kratkoročni posmatrač (Eng. Short term observer)

SAŽETAK

U Srbiji se 2. aprila 2017. godine održavaju redovni predsednički izbori. Ovi izbori raspisani su u najkraćem zakonskom roku, čime je stvoren pritisak na sve učesnike u izbornom procesu, od izborne administracije do samih kandidata. Treba napomenuti da je raspisivanju izbora prethodila neizvesnost na kojim će sve nivoima izbori biti raspisani.

U predsedničku trku ulazi ukupno 11 kandidata, od kojih je jedan i aktuelni predsednik Vlade Aleksandar Vučić. Sama činjenica da je predsednički kandidat Aleksandar Vučić i dalje na poziciji premijera nije kršenje zakonskih okvira, ali nije ni u duhu međunarodnih praksi za slobodne i fer izbore zato što nije moguće napraviti razliku da li se kandidat u medijima pojavljuje kao premijer ili predsednički kandidat.

Ovu neobičnu situaciju dodatno komplikuju i ograničeni kapaciteti nezavisnih institucija koje imaju važnu ulogu u kontroli izbornog procesa: Agencije za borbu protiv korupcije (Agencija) i Regulatornog tela za elektronske medije (REM). Predsednik REM koji je najavio da neće aktivno pratiti rad elektronskih medija tokom kampanje za predsedničke izbore, već će nadzor vršiti isključivo po prijavama građana o uočenim nepravilnostima. Ni za ove izbore nije formiran Nadzorni odbor Skupštine Srbije koji treba da sprovodi "opšti nadzor nad postupcima političkih stranaka, kandidata i sredstava javnog obaveštavanja u toku izbornih aktivnosti".

Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) neće pratiti izbore na nivou prošlogodišnjih vanrednih parlamentarnih izbora, već isključivo kroz prisustvo šestočlanog ekspertskeg tima za procenu izbornog procesa.

Spisak tema u kampanji je postavljen prilično široko i daleko prevazilazi ingerencije budućeg predsednika države.

Opšti dosadašnji utisak jeste da je ovog puta kampanja mnogo intenzivnija u medijima i po društvenim mrežama nego na terenu. Intenzitet kampanje izbornih štabova je veoma različit, te se jedino u kampanji predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića vide gotovo svi načini komuniciranja sa biračima. Kod većine drugih kampanja predsedničkih kandidata, prepoznata su samo dva vida komunikacije za ovaj period kampanje: javni događaji – pre svega različiti vidovi skupova i mitinga, i kampanje na internetu. Na lokalnu se radi o kampanji za sada relativno niskog intenziteta koja svoju kulminaciju doživljava pred i u trenutku dolaska nekog od kandidata u konkretno mesto.

Negativna kampanja je obeležila ovaj posmatrani period izbornog procesa. Zahvaljujući prikazanoj i u medijima jasno artikuliranoj želji vladajuće koalicije da izbore reši u prvom krugu, i vlast i opozicija pokušavaju da od ovih izbora naprave referendum o uspešnosti rada premijera Aleksandra Vučića. Iz toga proističe i "pregrejanost" poruka u ovim izborima, koja u pojedinim momentima prelazi i u govor mržnje.

U dosadašnjem toku predizborne kampanje zabeleženi su različiti incidenti koji ukazuju na tenzičnu atmosferu koja vlada u kampanji. U ovom izveštajnom periodu posmatračka misija izdvaja slučajeve koji su posebno uznemirili javnost, a pribavila je dovoljno dokaza da o njima može da izvesti sa sigurnošću. U pitanju su slučajevi napada na aktiviste izbornih štabova različitih predsedničkih kandidata, kao i slučajevi lepljenja propagandnih materijala na mestima koja nisu predviđena propisima, što je u jednom slučaju dovelo do smrtnog ishoda.

Republička izborna komisija (RIK) je u dosadašnjem toku izbornog procesa sprovodila aktivnosti iz delokruga svojih nadležnosti u skladu sa postojećim zakonskim okvirom. U propisima koji bliže uređuju sprovođenje izbora su uvedene novine koje se odnose na ostvarivanje biračkih prava osoba sa invaliditetom, bližeg uređenja sprovođenja logičko računskih operacija od strane biračkih odbora i

uvođenja dodatnih mera bezbednosti prilikom čuvanja biračkog materijala. Domaćim posmatračima su olakšane procedure akreditacije za praćenje rada organa za sprovođenje izbora. Rad RIK-a je obeležilo i dovođenje u pitanje zakonitosti samog sastava RIK-a od jednog dela članova, zatim uloge koordinatora RIK-a pri unošenju ispravki u zapisnike o radu biračkih odbora (logičko računске greške), kao i debata o pravnoj valjanosti podnete kandidature Luke Maksimovića.

Birački spisak je i u ovom izbornom procesu u fokusu interesovanja javnosti. Pitanje upisa u birački spisak, prijave za glasanje u inostranstvu i prema boravištu su obeležila ovaj deo predizborne kampanje i u značajnoj meri su odraz nepoverenja građana u izborni proces. Neophodnost otvorenog dijaloga institucija i civilnog društva na temu unapređenja vođenja i održavanja biračkog spiska se i ovog puta nameće kao potreba.

Način sprovođenja izbora na području Kosova i Metohije nije bio poznat sve do četvrtka 23. marta 2017. godine (10 dana do početka izbora). Uputstvo za sprovođenje izbora na teritoriji KiM predviđa saradnju sa Misijom OEBS oko sprovođenja izbora, mogućnost da se rezultati sa birališta utvrđuju na samim biračkim mestima, kao i u sabirnim centrima u centralnoj Srbiji, u zavisnosti od bezbednosne procene Kancelarije za Kosovo i Metohiju. Ovakvo uputstvo ostavlja prostor za različite scenarije tokom izbornog dana, ne doprinosi pravnoj sigurnosti aktera u procesu i dodatno ugrožava integritet izbornog procesa u celini.

Proces overe potpisa podrški građana je, i pored kratkih rokova i pritužbi na rad javnih beležnika koje su iznosili pojedini kandidati, prošao bez većih zabeleženih problema.

Uzimajući u obzir da su izbori raspisani u izuzetno kratkim rokovima, nedostatak adekvatnog praćenja i kontrole učesnika izbornog procesa od strane Agencije i REM-a, prisutnu neravnopravnost u izveštavanju medija i nejednak pristup kandidata elektronskim medijima, elemente funkcionerske kampanje, korišćenje javnih resursa i pritisaka na zaposlene u javnom sektoru u cilju podrške kandidatu vladajuće koalicije, raširene glasine o kupovini glasova i značajan broj izbornopravnih rešenja koja produbljuju nepoverenje javnosti u integritet izbornog procesa, CRTA posmatračka misija "Građani na straži" apeluje na:

- Republičku izbornu komisiju da nastavi sprovođenje izbora u skladu sa zakonskim okvirima;
- Medije da objektivno izveštavaju o toku kampanje i daju prostor svim predsedničkim kandidatima da neometano prenesu svoje poruke do birača;
- Pravosuđe i Ministarstvo unutrašnjih poslova da istraže navode o svim nedozvoljenim izbornim radnjama i obaveste javnost o nalazima;
- Predsedničke kandidate i njihove štabove da vode kampanju u skladu sa zakonom i standardima za fer i demokratske izbore, da konsoliduju svoje poruke u pravcu politika koje interesuju građane i udalje ih od negativne kampanje i govora mržnje;
- Državne organe i funkcionere da odmah prekinu sa uključivanjem u kampanju u interesu jednog od kandidata, što je kažnjivo zakonom;
- Građane Srbije da izraze svoju političku volju slobodno, imajući u vidu činjenicu da se izbornog dana glasa tajno i da niko ne može znati za koga je ko glasao.

POLITIČKI KONTEKST

U Srbiji se 2. aprila 2017. godine održavaju redovni predsednički izbori. Za pet godina građani Srbije na birališta izlaze po četvrti put¹.

Predsedničke izbore Srbija dočekuje kao zemlja kandidat za pristupanje Evropskoj uniji sa osam otvorenih poglavlja. Takođe, Srbija u ove izbore ulazi i sa obavezom o izmeni Ustava iz Akcionog plana za poglavlje 23² koja bi trebalo da se sprovede do kraja 2017. godine.

Društvo u Srbiji je i dalje izrazito polarizovano. Istraživanja³ pokazuju da je većina građana za članstvo u Evropskoj uniji, ali i da su zadovoljni postojećom saradnjom sa Rusijom i protiv članstva u NATO. Istovremeno, beleži se porast anti-evropskih i pro-ruskih snaga u Srbiji⁴. Na ovo ukazuje i činjenica da su na vanrednim parlamentarnim izborima 2016. godine poslaničke mandate osvojile i stranke i pokreti koji otvoreno zastupaju pro-ruske i anti-zapadne političke opcije dok to nije bio slučaj na izborima 2014. godine kada nisu prešle cenzus⁵.

Ovi predsednički izbori održavaju se nepunih godinu dana nakon vanrednih parlamentarnih izbora i tek osam meseci od formiranja Vlade. Nova Vlada Republike Srbije, predvođena novim-starim premijerom Aleksandrom Vučićem, nakon vanrednih parlamentarnih izbora formirana je tek pred kraj zakonskog roka za formiranje Vlade, 11. avgusta 2016. godine. Ova činjenica dobija na značaju kada se uzme u obzir da je kandidat najjače stranke, Srpske napredne stranke, na predstojećim predsedničkim izborima upravo aktuelni predsednik Vlade Aleksandar Vučić. Takođe, ova činjenica izaziva zabrinutost zbog toga što omogućava predsedničkom kandidatu Aleksandru Vučiću pristup medijima i drugim resursima na osnovu aktuelne funkcije premijera što ostale kandidate može da stavi u neravnopravan položaj. Iako činjenica da Aleksandar Vučić istovremeno sa pozicije premijera trči predsedničku trku ne predstavlja kršenje zakona, to svakako nije u duhu međunarodnih dobrih praksi za slobodne i fer izbore.

Nakon vanrednih parlamentarnih izbora 2016. godine slika parlamenta se znatno promenila u odnosu na prethodni skupštinski saziv. Gotovo dvotrećinska parlamentarna većina iz saziva 2014. godine se značajno smanjila⁶ dok je opozicioni, iako neujedninen, blok ojačao. Iako formiran 4. juna 2016. godine, parlament je efektivno radio tek tri meseca uz česte prekide sednica i brojne diskusije koje pokazuju nedostatak demokratske kulture i dijaloga. Redovno prolećno zasedanje Narodne skupštine, koje počinje prvog radnog dana u martu, trajalo je

¹ 2012. predsednički i parlamentarni izbori, 2014. i 2016. vanredni parlamentarni izbori i 2017. redovni predsednički izbori

² Akcioni plan za poglavlje 23: <http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacrt-%20Konacna%20verzija1.pdf>

³ Istraživanje BCBP „[Stavovi građana o spoljnoj politici Srbije](#)“

⁴ Monitoring medija koji CRTA sprovodi, koji obuhvata osam dnevnih listova, četiri nedeljnika, pet onlajn medija, kao i udarne emisije na tri najgledanije televizije, pokazuje dominaciju medijskih sadržaja proruske orijentacije - pre svega onih u kojima se propagira vojna snaga Rusije, ali i njena diplomatija i navodna blagonaklonost prema Srbiji. Sadržaja kojima se propagiraju vrednosti Evropske unije ili SAD, znatno je manje.

⁵ Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije i pokret Dveri osvojili su ukupno 13% glasova na parlamentarnim izborima 2016. godine. Takođe, Demokratska stranka Srbije, Srpski pokret Dveri i Srpska narodna partija potpisali su s vladajućom partijom u Rusiji - Jedinственom Rusijom Deklaraciju o vojnoj neutralnosti

⁶ Iako je koalicija okupljena oko Srpske napredne stranke osvojila oko 100 hiljada glasova više, ipak je usled prelaska cezusa od strane koalicija DSS/Dveri i LDP/LSV/SDS, SNS osvojila 27 mandata manje

svoga 15 minuta nakon čega je doneta odluka da Skupština neće zasedati dok traje predsednička izborna kampanja⁷.

Predizborna atmosfera za predsedničke izbore počela je veoma rano. Nagađanja o potencijalnim predsedničkim kandidatima počela su čim je formirana nova Vlada dok se veoma dugo, do poslednjeg zakonskog roka za raspisivanje predsedničkih izbora, spekulisalo u javnosti da li će građani Srbije na proleće 2017. godine izlaziti samo na predsedničke ili i na nove vanredne parlamentarne izbore, pa možda čak i na vanredne izbore za Skupštinu grada Beograda. Dugo se spekulisalo i o datumu održavanja izbora što je sve državne institucije pa i celo društvo držalo paralisanim za bilo kakav konstruktivan politički dijalog.

Iako su neki opozicioni kandidati još i pre zvaničnog raspisivanja izbora najavili svoje kandidature i otpočeli kampanju, javnost je do poslednjeg trenutka čekala na odgovor ko će biti predsednički kandidat najjače, vladajuće stranke. Odgovor na ovo pitanje javnost je dobila nakon više dramatičnih obrta, kada je aktuelni predsednik Tomislav Nikolić ipak izjavio da se definitivno neće kandidovati za novi mandat. S druge strane, aktuelni premijer Aleksandar Vučić, iako je u više navrata javno izjavljivao da se neće kandidovati za predsednika, ipak je odlučio da uđe u predsedničku trku pod obrazloženjem da to čini "zbog stabilnosti zemlje".

Izvesno vreme u javnosti se nagoveštavalo i da opozicija treba da ima zajedničkog predsedničkog kandidata. Ipak, opozicija nije uspela da postigne konsenzus o tome. Jedno od obeležja ovih predsedničkih izbora jeste i to da opozicioni kandidati, koji po istraživanjima javnog mnjenja imaju više šanse za uspeh, jesu nestranački kandidati. Tokom ranijih predsedničkih izbora kandidati su najčešće bili lideri stranaka.

Ovi izbori odigravaju se u gotovo referendumskoj atmosferi u kojoj je s jedne strane aktuelni premijer koji trči predsedničku trku a s druge strane su svi ostali kandidati.

Javno dostupna istraživanja javnog mnjenja (Ipsos Strategic Marketing⁸, Demostat⁹, Faktor Plus¹⁰) pokazuju da premijer i lider Srpske napredne stranke Aleksandar Vučić ima preko 50 odsto podrške građana i da postoji velika mogućnost pobede u prvom krugu. "Imperativ" pobede u prvom krugu u javnost iznose bliski saradnici i koalicioni partneri aktuelnog predsednika Vlade. S druge strane, opozicija kao pobedu komunicira i održavanje drugog kruga izbora, pozivajući birače da izađu na glasanje u što većem broju.

Tokom vanrednih parlamentarnih izbora, održanih na proleće 2016. godine, zabeležene su nepravilnosti u radu izborne administracije, negativna kampanja, neravnopravan pristup medijima, učestali navodi o potkupu i pritiscima na birače, te vidljiva zloupotreba javnih resursa u kampanji, što govori o čitavom nizu problema koje je potrebno sistematski rešavati. Istraživanje javnog mnjenja, koje je za CRTU sproveo Ipsos Strategic Marketing u julu 2016.

⁷ http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=339892&title=Gojkovi%C4%87%3A+Zasedanje+skup%C5%A1tine+se+nastavlja+posle+izbora

⁸ <http://www.politika.rs/sr/clanak/374364/Ipsos-vidi-Vucica-na-vise-od-50-odsto>

⁹ http://www.danas.rs/izbori.1180.html?news_id=341329&title=Demostat%3A+Vu%C4%8Di%C4%87+57+odsto%2C+Beli+3+odsto

¹⁰ <http://www.blic.rs/vesti/politika/ekskluzivno-istrazivanje-faktora-plus-vucic-531-odsto-jankovic-najblizi-sa-145-odsto/9w5mg1b>

godine, pokazalo je da 44 odsto građana veruje da je na parlamentarnim izborima 2016. godine bilo nepravilnosti.

Iako su domaći (CRTA¹¹, CESID¹²) i međunarodni (OEBS/ODIHR¹³) posmatrači izašli sa nizom preporuka za unapređenje izbornog procesa, u ovom jednogodišnjem periodu od vanrednih parlamentarnih do predsedničkih izbora nije bilo spremnosti državnih organa da otvore javnu debatu na ovu temu.

Novi sastav Republičke izborne komisije (RIK), formiran u avgustu 2016. godine, do raspisivanja predsedničkih izbora 2. marta 2017. godine održao je ukupno sedam sednica na kojima su uglavnom donete odluke o dodeli mandata poslanicima.

Ni za ove predsedničke izbore nije formiran Nadzorni odbor Skupštine Srbije koji treba da sprovodi "opšti nadzor nad postupcima političkih stranaka, kandidata i sredstava javnog obaveštavanja u toku izbornih aktivnosti"¹⁴ ali i da daje inicijative za pokretanje postupka pred nadležnim organima "ako bilo koji učesnik u izornoj kampanji svojim ponašanjem poziva na nasilje, širi nacionalnu, versku ili rasnu mržnju ili podstiče na neravnopravnost polova". Iako Zakon o izboru narodnih poslanika nedvosmisleno propisuje da Narodna skupština za vreme izbora treba da formira Nadzorni odbor koji će se baviti izbornom kampanjom, do danas ga nijedna vlast posle 2000. godine nije formirala.

Ove predsedničke izbore Srbija dočekuje i sa ograničenim kapacitetima nezavisnih institucija koje imaju važnu ulogu u kontroli izbornog procesa: Agencije za borbu protiv korupcije i Regulatornog tela za elektronske medije (REM).

Agencija za borbu protiv korupciju ima mandat da vrši kontrolu finansiranja izborne kampanje i tzv. funkcionerske kampanje koja je, i po izveštajima međunarodnih posmatrača OEBS/ODIHR, obeležila parlamentarne izbore 2016. godine. Srbija se sada po prvi put suočava sa situacijom u kojoj je aktuelni premijer ujedno i predsednički kandidat. Iako odlukom da ne podnese ostavku na mesto premijera u trenutku kada se kandiduje za predsednika Aleksandar Vučić ne krši zakon, to ipak utiče na činjenicu da građani veoma teško mogu da razluče kada je Aleksandar Vučić u ulozi premijera a kada u ulozi zvaničnog predsedničkog kandidata. Agencija za borbu protiv korupcije trenutno nema direktora ni zamenika direktora već vršioca dužnosti zbog neuspelog prvog konkursa za izbor novog direktora. Takođe, Odbor Agencije radi u krnjem sastavu jer od devet ima samo šest članova. Početkom aprila mandat ističe za još četvoro članova Odbora što će dovesti do toga da ovo telo neće moći da donosi odluke. Takođe, Agencija za borbu protiv korupcije za praćenje ove predsedničke kampanje ima manje sredstava iz budžeta i skoro tri puta manje posmatrača nego za prethodne parlamentarne izbore.

¹¹ <http://izvestaj.gradjaninastrazi.rs/>

¹² http://www.crmps.org.rs/wp-content/uploads/CeSID-preporuke_03.06..pdf

¹³ <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/serbia/259021>

¹⁴ Zakon o izboru narodnih poslanika, članovi 99. i 100. : http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html

Uticaj medija na rezultate izbora je nesporan, posebno imajući u vidu činjenicu da se ogromna većina birača informiše o društveno aktuelnim temama iz elektronskih medija. U periodu između dve kampanje retorika u i oko medijskog prostora se dodatno zaoštrila, što uslovljava zabrinutost za ulogu i uticaj medija u kontekstu ishoda izbornog ciklusa. Novinari se prema stavovima u odnosu na slobodu medija u Srbiji dele na „strane plaćenike“ i „udvoričke novinare“. Govori se o „mekoj cenzuri“ i ekonomskom pritisku na medije i novinare. Izveštaj posmatračkih misija OEBS/ODIHR i CRTA-GnS za vanredne parlamentarne izbore ukazuju na nejednaku medijsku zastupljenost različitih političkih opcija.

Regulatorno telo za elektronske medije (REM) najavilo je da neće raditi monitoring medijskog sadržaja tokom kampanje za predsedničke izbore, već će nadzor vršiti po prijavama građana o uočenim nepravilnostima. REM nije objavio ni prošlogodišnji izveštaj o monitoringu predizbornog programa iako je Savet REM razmatrao nekoliko statističkih preseka kampanje.

Ove predsedničke izbore neće u punom kapacitetu pratiti ni posmatračka misija Kancelarije OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR). Misija OSCE ODIHR se neće sastojati od dugoročnih i kratkoročnih posmatrača, već samo od eksperata koji će analizirati tok izbornog procesa u Srbiji.

Cilj CRTA posmatračke misije „Građani na straži“ je da kroz nezavisno i objektivno praćenje i izveštavanje informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti celokupnog izbornog procesa, i da na osnovu međunarodnih standarda edukuje građane i pomogne im da slobodno izaberu kome će poveriti svoj glas. Cilj misije je i da omogući građanima da procene kvalitet celokupnog izbornog procesa u odnosu na lokalnu zakonsku regulativu i međunarodne prakse za slobodne, fer i demokratske izbore.

ANALIZA I NALAZI

IZBORNA KAMPANJA

Teme i poruke

Iako je start za zvaničan početak izborne kampanje dat 2. marta raspisivanjem predsedničkih izbora, kampanja je već bila u toku jer su neki kandidati još ranije najavili kandidature i počeli da komuniciraju sa biračima. Upravo je ovaj preuranjeni početak neformalne kampanje nekih kandidata (pre svega opozicije¹⁵), bio povod za mnoga sporenja na liniji vlast i opozicija koji je u komunikacionom smislu obeležio prvu fazu kampanje. Činjenica koja je došla u fokus interesovanja javnosti je da su zakoni po pitanju “kampanje pre kampanje” nedorečeni. Ne postoji formalna zabrana predizbornih aktivnosti pre zvaničnog početka kampanje i mnoga pravila koja se odnose na ponašanje učesnika u zvaničnoj kampanji ne važe i za ove aktivnosti.

Dalje je komunikacionu atmosferu kampanje obeležio drugi sukob na liniji opozicija - vlast, povodom novog načina overe potpisa građana kao podrške kandidatima. Po Zakonu o overi potpisa, rukopisa i prepisa¹⁶ ta obaveza je sa sudova prešla na javne beležnike. Jedan od osnovnih komunikacionih zadataka štabova svih kandidata u prvoj fazi kampanje odnosio se upravo na prikupljanje potpisa. Stoga je komunikaciona strategija većine izbornih štabova bila da se ovo novo rešenje, koje je stupilo na snagu dan pre zvaničnog raspisivanja izbora, stavi pod sumnju zbog relativno malog broja javnih beležnika. Uprkos sumnjama javni beležnici su u roku od devet dana uspešno overili preko 165.000 potpisa, tako da su se strahovanja u vezi sa mogućim zloupotrebama ove službe pokazala neopravdanim.

Ovo je specifična kampanja u kojoj se za mesto predsednika države, koje samo po sebi nema veće formalne nadležnosti, takmiči sa mesta premijera neko ko ima svu realnu i operativnu moć u zemlji. Tako i ne čudi što je prava tema ovih izbora – premijer Aleksandar Vučić i njegova kandidatura. Dok Aleksandar Vučić koristi kampanju da istakne sve vrline svoje vlasti - od finansijske konsolidacije, privrednog oporavka, novih radnih mesta, podrške iz svetskih centara moći, uspeha u EU integracijama, sa snažnim naglaskom na brizi za običan narod i srpski interes, ostali učesnici se fokusiraju na pojedine aspekte Vučićeve politike koje smatraju neuspešnim ili je odbacuju u celini.

Primetno je da je čak pet kandidata otvoreno antievropski i proruski orijentisano (Vojislav Šešelj, Boško Obradović, Milan Stamatović, Miroslav Parović i Aleksandar Popović)[1], dok je samo jedan kandidat bez ostatka “prozapadni” (priznao bi nezavisnost Kosova, otvoren je za ulazak u NATO, EU po svaku cenu i što pre – Nenad Čanak). Saša Janković se pokazuje kao kandidat centra koji pre svega insistira na pravnoj državi i ozdravljenju institucija, dok je Vuk Jeremić čvršće zagazio u desni, nacionalni centar i oštro kritikuje Briselske pregovore. U prvi plan ističe svoje iskustvo, znanje, kontakte i međunarodne veze i smatra da je baš takav profil neophodan Srbiji da bi ostvarila brži ekonomski rast. Osnovna poruka Saše Radulovića jeste da su ovi predsednički izbori referendum protiv Aleksandra Vučića, odnosno urušavanja Srbije i

16 http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_overavanju_potpisa_rukopisa_i_prepisa.html

sistema jednog vođe. Njegov cilj i alternativa postojećem sistemu je uređen sistem oslobođen partokratije, sa naglašenim zalaganjem za sistem jednakih šansi za sve građane Srbije. Posebno mesto zauzima Luka Maksimović ("Ljubiša Beli Preletačević"), koji je parodirajući izvitoperenja političkog života uspeo da privuče veći broj pristalica pogotovo mlađe populacije, što pokazuju i poslednja istraživanja javnog mnjenja koja u suštini ukazuju na jasan stepen razočaranja dobrog dela aktivnog biračkog tela političkom ponudom u Srbiji.

Sve ovo znači da je spisak tema u kampanji širok i da daleko prevazilazi ingerencije budućeg predsednika države. Takođe, prema nalazima dugoročnih posmatrača CRTA posmatračke misije "Građani na straži" kandidati se trude da na svojim skupovima promovišu brigu za bolji život kao jednu od ključnih tema.

Kanali komunikacije

Opšti utisak dosadašnje izborne kampanje jeste da je ovog puta kampanja mnogo intenzivnija u medijima i po društvenim mrežama nego na terenu. Po intenzitetu kampanje i prisutnosti, ali na daleko nižem nivou od kandidata vladajuće koalicije Aleksandra Vučića, izdvajaju se kampanje Vuka Jeremića, Saše Jankovića i u poslednje vreme, naročito po prisutnosti na društvenim mrežama, i kampanja Saše Radulovića. Takođe je u zaletu i kampanja Luke Maksimovića, alias Belog Preletačevića. Zanimljivo je da su Dveri koje su se isticale snažnom kampanjom na društvenim mrežama na prošlogodišnjim vanrednim parlamentarnim izborima manje aktivne u promociji njihovog kandidata Boška Obradovića, dok se ostali kandidati sporadično pojavljuju, između ostalog u priložima posvećenim kampanji u elektronskim medijima, po čemu se zaključuje da su u neprestanoj turneji širom Srbije. Po izveštajima posmatrača CRTA posmatračke misije "Građani na straži" neki od kandidata su se usmerili na njima tradicionalno naklonjene sredine (Vojislav Šešelj i Nenad Čanak u pojedinim delovima Vojvodine), dok se žestoka nadmetanja vode u onim opštinama u kojima se odvijaju i paralelni lokalni izbori.

Dva vida komunikacije su prepoznata kao karakteristična za ovaj period kampanje: javni događaji – pre svega različiti vidovi skupova i mitinga, i kampanje na internetu. Ove vidove kampanje praktikuju gotovo svi predsednički kandidati.

U različitim delovima Srbije štabovi kandidata su mahom koristili svega nekoliko vidova komunikacije. U Vojvodini su se opredelili da koriste plakate, banere, javne skupove i u nešto manjoj meri štandove. U istočnoj, jugositočnoj i južnoj Srbiji kampanja se vodi najviše preko interneta (gde se ističe znatna aktivnost Preletačevića Belog preko njegovih mladih pristalica), a nešto manje preko bilborda i postera. Slično je i u zapadnoj, centralnoj i jugozapadnoj Srbiji gde jedino kandidat vladajuće koalicije koristi sva komunikacijska sredstva (bilborde u nešto manjem broju nego za vanredne parlamentarne izbore, postere i "od vrata do vrata"). I u ovom delu Srbije kampanja je najjača na internetu, a najupadljiviji delovi kampanje su javni skupovi.

Na osnovu izveštaja "Građani na straži" dugoročnih posmatrača može se zaključiti da se na lokalnu radi o kampanji za sada relativno niskog intenziteta koja svoju kulminaciju doživljava pred i u trenutku dolaska nekog od kandidata u konkretno mesto. Kampanja Aleksandra Vučića na lokalnu izaziva najviše reakcija sa javnim skupovima i mitinzima, koje prate desetine i desetine autobusa sa pristalicama Aleksandra Vučića iz svih krajeva Srbije. Istovremeno ove

skupove u direktnom prenosu preuzima Dnevnik TV Pink, a pridružuje mu se i TV Prva, što je presedan u našoj medijskoj praksi i predstavlja teško ogrešenje o pravilo o ravnomernoj medijskoj zastupljenosti kandidata. Komunikacija sa glasačima putem slanja propagandnih SMS poruka i organizovanja debata su najmanje korišćeni vidovi kampanje Srpske napredne stranke u ovom trenutku.

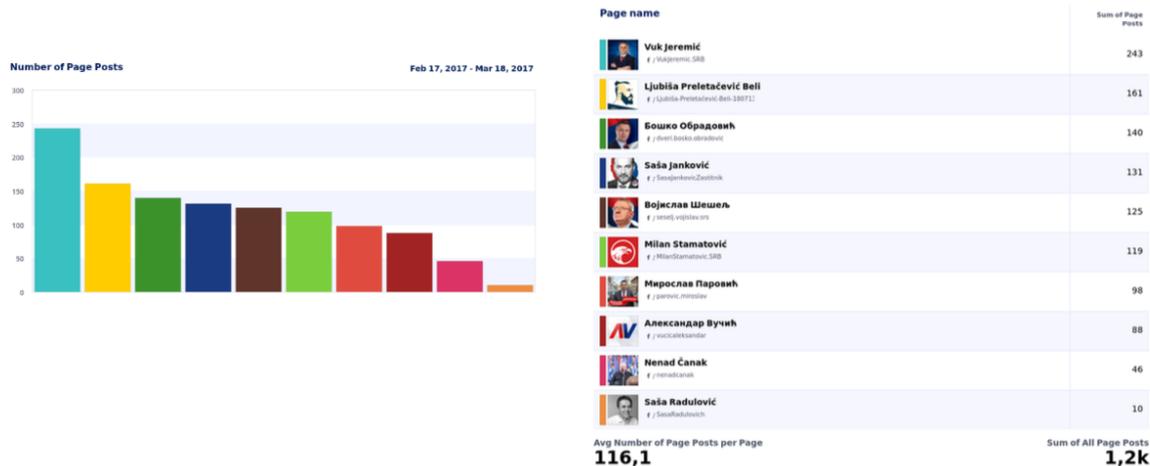
Pored kampanje Aleksandra Vučića, na lokalnu su zapažene i kampanje kandidata Saše Jankovića, Vuka Jeremića i u poslednje vreme Luke Maksimovića. Na osnovu izveštaja dugoročnih posmatrača zaključuje se da je veoma nizak nivo kampanje u Vojvodini i Pčinjskom okrugu, pogotovo u delu koji je većinski nastanjen albanskim stanovništvom. Pored skupova, u manjem obimu je zabeleženo postavljanje štandova u pojedinim gradovima i opštinama Srbije (naročito u Beogradu).

Pored ovih vidova komunikacije, prisutno je i masovno plakatiranje, dok su bilbordi, politički marketing na TV, radiju i štampanim medijima značajno manje zastupljeni. Ovaj vid kampanje klasičnog političkog marketinga je počeo 13. marta kada su se pojavili prvi bilbordi i počelo emitovanje prvih TV spotova i reklama u štampanim medijima. Ovaj vid kampanje za sada je najviše prisutan u kampanji Aleksandra Vučića, ali po svemu sudeći u manjem obimu nego na prošlogodišnjim vanrednim parlamentarnim izborima. Od ostalih kandidata bilborde i TV reklame ima i Vuk Jeremić ali u znatno manjem obimu od Aleksandra Vučića. Tek po neki bilbord Vojislava Šešelja i Aleksandra Popovića može da se primeti. S tim u vezi primetno je da vladajuća koalicija ima znatno veće kapacitete od opozicionih kandidata da pokrije sve komunikacione segmente u odnosu na kampanje ostalih kandidata.

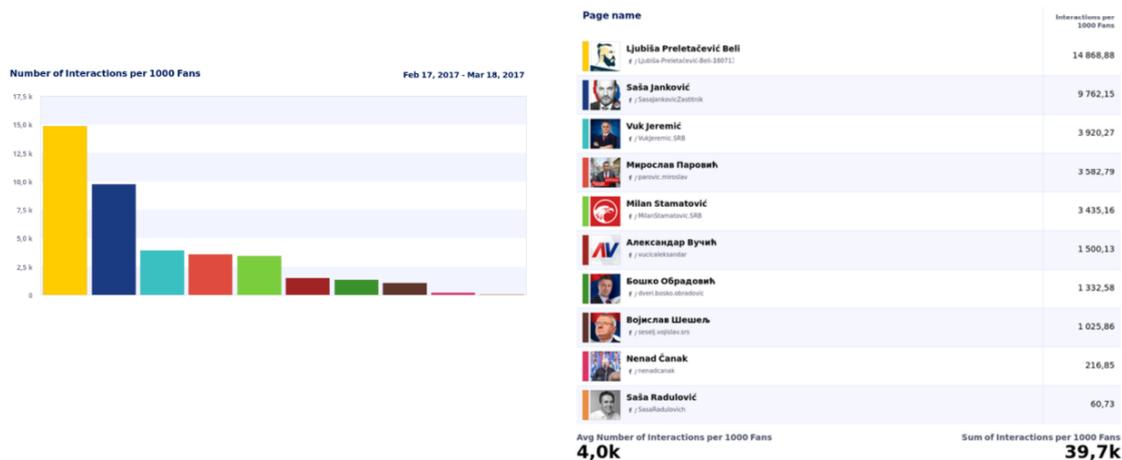
Dok je tradicionalni politički marketing u vidu medijskog oglašavanja značajno manje zastupljen nego u prethodnim kampanjama, obeležje ove kampanje je svakako kampanja na internetu. Skoro svi kandidati poruke komuniciraju i preko zvaničnih stranačkih web sajtova ali i posebnih sajtova kreiranih za predsedničku kampanju. Posebno je intenzivna kampanja na društvenim mrežama Facebook i Twitter[4].

Najintenzivniju kampanju na Facebook-u vodi Vuk Jeremić koji je u poslednjih 30 dana imao 243 objave, a slede Luka Maksimović (Beli Preletačević), Boško Obradović i Saša Janković. Najveći broj "lajkova" ali i interakcija sa pratiocima imaju Luka Maksimović, Saša Janković i Vuk Jeremić. Najveći porast "lajkova" imaju Luka Maksimović i Saša Janković. Oglašavanje na Facebook-u u ovoj fazi kampanje najviše je primećeno za kandidate Aleksandra Vučića i Vuka Jeremića.

FB – Broj objava (poslednjih 30 dana)

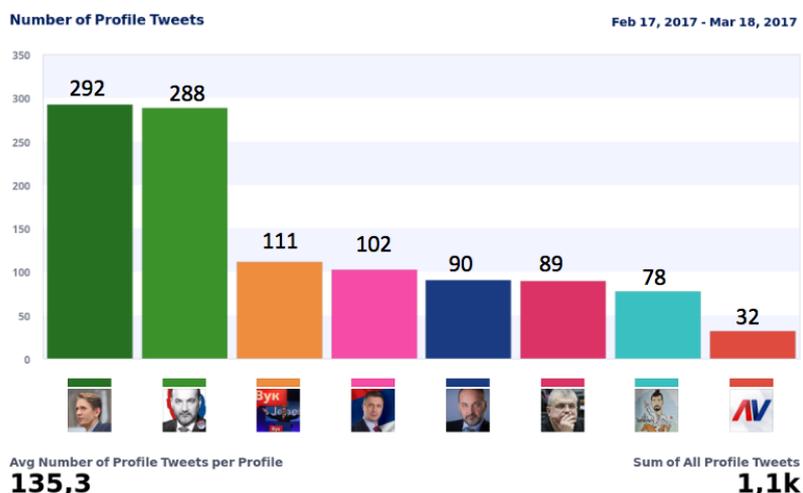

FB – Broj inerakcija (like, comment, share) na 1000 fanova (poslednjih 30 dana)

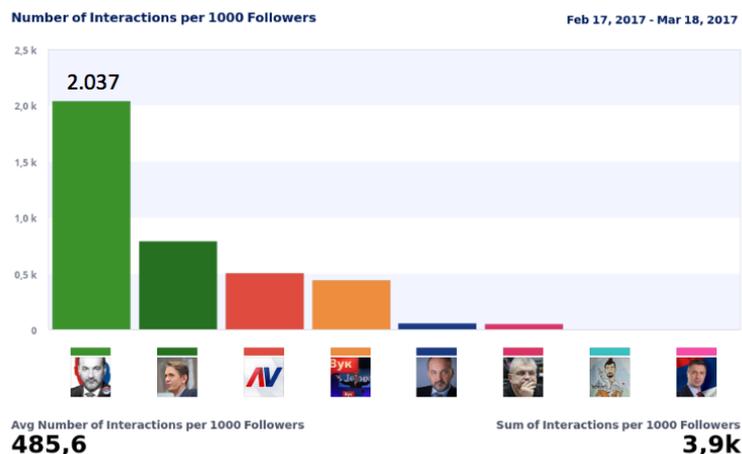

Kada je reč o Twitter-u najviše tvitova u poslednjih mesec dana je imao Saša Radulović, pa sledi Saša Janković, a zatim Vuk Jeremić. Najviše interakcija sa pratiocima imao je Saša Janković koga slede Saša Radulović, Aleksandar Vučić i Vuk Jeremić.

TW – broja tvitova (poslednij 30 dana)

TW – broj interakcija (replay, RT, like) na 1000 followera (poslednjih 30 dana)

I ove godine beleži se odsustvo debata u političkoj kampanji, što svakako ne pomaže biračima da steknu dobar uvid u stavove kandidata i da mogu i na osnovu toga da odluče kome da povere svoj glas. Predstavljanje svih kandidata je emitovano na Drugom programu RTS-a, koji daleko zaostaje po gledanosti za njihovim Prvim programom.

Negativna kampanja i govor mržnje

Negativna kampanja podrazumeva retoriku usmerenu na diskreditaciju drugih učesnika izbornog procesa umesto na sopstvene izborne programe. Pod govorom mržnje podrazumevamo izražavanje koje sadrži poruke netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi ili njenim pripadnicima. Takođe, govor mržnje je onaj koji ima za cilj proizvođenje mržnje i netrpeljivosti prema polu, rodu i seksualnoj opredeljenosti, a pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitom političkom i drugom mišljenju kao i nacionalnom i društvenom poretku.

Negativna kampanja je obeležila ovaj posmatrani period predizborne kampanje. Zahvaljujući prikazanoj i u medijima jasno artikulisanom želji vladajuće koalicije da izbore reše u prvom krugu, i vlast i opozicija pokušavaju da od ovih izbora naprave referendum o uspešnosti Vučićeve vladavine. Iz toga proističe i "pregrejanost" poruka u ovim izborima, koja u pojedinim momentima prelazi i u govor mržnje.

U posmatranom periodu, vođenje negativne kampanje prema drugim kandidatima zabeleženo je u kampanjama kandidata Aleksandra Vučića i Vojislava Šešelja. Na zvaničnom sajtu Srpske napredne stranke od početka kampanje do 20. marta objavljeno je ukupno 36 saopštenja od kojih su 32 sa negativnim porukama usmerenim na druge kandidate i to prvenstveno Vuka Jeremića i Saše Jankovića. Primer negativne kampanje koji je izazvao i najviše reakcija jeste i slučaj saopštenja za javnost potpredsednika Glavnog odbora Srpske napredne stranke Milenka Jovanova da je supruga Vuka Jeremića na čelu narko klana¹⁷. Takođe, primećeno je da negativnu kampanju prema drugim kandidatima vode i koalicioni partneri Aleksandra Vučića kroz saopštenja za javnost u kojima iznose ozbiljne optužbe bez dokaza na račun drugih kandidata¹⁸.

Vojislav Šešelj najviše „negativnih“ poruka upućuje prema Saši Jankoviću i Vuku Jeremiću navodeći da su oni «dosovski kandidati» i «strani projekat». Negativna kampanja zabeležena je i prema kandidatu Aleksandru Vučiću od strane Saše Radulovića¹⁹ kroz navode da ga je «uhvatio da krade, i njega i njegovu familiju».

Incidenti

U dosadašnjem toku predizborne kampanje zabeleženi su različiti incidenti koji ukazuju na atmosferu koja vlada u kampanji. U ovom izveštaju posmatračka misija izdvaja slučajeve koji su posebno uznemirili javnost, a za koje je pribavila dovoljno dokaza da o njima može da izvesti sa sigurnošću. U pitanju su slučajevi napada i privođenja aktiviste izbornih štabova različitih predsedničkih kandidata, kao i slučajevi lepljenja propagandnih materijala na mesta koja nisu propisima predviđena, što je u jednom slučaju dovelo do smrtnog ishoda.

Pripadnik saobraćajne policije je 17. marta 2017. godine napadnut od strane aktiviste Srpske napredne stranke (SNS) u Novom Sadu. Policija je savladala napadača i predala ga nadležnom tužiocu, a sud mu je dozvolio da se brani sa slobode. Prema dostupnim

¹⁷ <https://www.sns.org.rs/novosti/saopstenja/jovanov-najveca-kriminalna-banda-je-u-okruzenju-vuka-jeremica-na-celu-sa-sefom>

¹⁸ <http://pokretsocijalista.rs/news/?id=2203>

¹⁹ <http://dostajebilo.rs/radulovic-u-kursumljii-uhvatio-sam-vucica-da-krade/>

informacijama, saobraćajni policajac je pokušao da zaustavi aktivistu SNS koji se oglušio o policijsku naredbu i nastavio ka prostorijama SNS. Nakon što je ipak savladan, aktivista SNS je izašao iz vozila i nastavio je sa psovka i vređanjima da bi potom i fizički napao saobraćajnog policajca. Imajući u vidu fizički napad na službeno lice i time nanete telesne povrede, nadležni tužilac je podigao krivičnu prijavu zbog napada na službeno lice. Krivično delo napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti je regulisano članom 323. Krivičnog zakonika. Kako su prilikom napada saobraćajnom policajcu nanete lake telesne povrede, aktivista SNS će odgovarati za teži kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela za koji su propisane kazne zatvora od šest meseci do pet godina.

Tragičan slučaj pogibije aktiviste SNS-a iz Stare Pazove na auto-putu Beograd – Novi Sad tokom akcije lepljenja plakata otvorio je, između ostalog, pitanje dozvoljenosti oglašavanja na otvorenim površinama koje nisu aktom lokalne samouprave određene za tu namenu, ali i pitanje odgovornosti nadređenih koji daju aktivistima naloge da na zakonom nedozvoljen način vrše stranačke aktivnosti.

Zakon o oglašavanju propisuje da se javnim površinama oglasni pano može postaviti samo uz prethodno odobrenje nadležnog organa koji donosi plan postavljanja oglasnih panoa na javnim površinama i na osnovu tog plana raspisuje konkurs za izbor korisnika mesta za postavljanje panoa na tim površinama. Plakati se, dakle, mogu postavljati isključivo na mestima koja su za to određena aktom jedinice lokalne samouprave i to samo pod uslovom da za njihovo postavljanje postoji dozvola nadležnog organa. Ono što takođe u ovom slučaju ostaje neobjašnjeno jeste da li je poginuli čovek samoinicijativno odlučio da plakate lepi na spornoj lokaciji ili je to učinio redeći po nalogu političke partije.

Zabeležen je i incident napad na aktivistkinju koja je delila propagandni materijal i pozivala građane da prisustvuju tribini koju je 19. marta 2017. godine održao predsednički kandidat Vuk Jeremić u Narodnom pozoristu u Nišu. Aktivistkinja je zadobila lakše telesne povrede kada je, u trenutku dok je pokušavala da se fotografiše, nepoznato lice gurnulo njen telefon koji ju je udario po licu u predelu arkade. Protiv osumnjičenog je podneta krivična prijava zbog postojanja osnova sumnje da je učinio krivično delo nasilničkog ponašanja.

Još jedan incident je zabeležen 20. marta 2017. godine u Kraljevu kada je policija privela trojicu aktivista Lokalnog fronta kada ih je zatekla da cepaju plakate s likom predsedničkog kandidata vladajuće koalicije, aktuelnog premijera Aleksandra Vučića. Lokalni front je podržao kandidaturu Saše Jankovića za predsedničkog kandidata. Aktivisti su vrlo brzo pušteni iz pritvora. Srpska napredna stranka (SNS) optužila je članove Lokalnog fronta da su „uništavali imovinu SNS-a“ po nalogu predsedničkog kandidata Saše Jankovića.

Do CRTA posmatračke misije “Građani na straži” su došle i druge informacije o napadima na aktiviste predsedničkih kandidata (napadi na aktiviste SNS-a²⁰) o kojima nije bilo moguće sakupiti dovoljno informacija u direktnoj komunikaciji sa predstavnicima stranaka i kandidata.

Potkup i pritisci na birače

Podmićivanje i kupovina glasova je prevashodno regulisana članom 156. Krivičnog zakonika. Predviđena kazna za ovo krivično delo je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, dok je

²⁰ <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=315419>

u slučaju kvalifikovanog oblika krivičnog dela (ako krivično delo izvrši član biračkog odbora) predviđena kazna zatvora od tri meseca do pet godina.

Iako postoje širom rasprostranjeni navodi o slučajevima pritisaka, fizičkog nasilja ili zastrašivanja od strane određene političke partije, njihovih aktivista ili birača prema drugim biračima, političkim partijama i njihovim biračima, posmatrači CRTA posmatračke misije "Građani na straži" u ovom periodu nisu mogli da prikupe dovoljno materijalnih dokaza da bi se sa sigurnošću moglo tvrditi da su ovi incidenti rasprostranjeni u meri u kojima se o njima govori. Ipak, rasprostranjenost ovih navoda ukazuje na atmosferu koja vlada u kampanji a koja ne može da se okarakteriše kao atmosfera slobodnih izbora. Građani iz svih okruga u Srbiji sa kojima su predstavnici CRTA posmatračke misije "Građani na straži" tokom proteklog perioda razgovarali izrazili su zabrinutost i strepnju zbog pritisaka koji postoje da se da podrška određenim strankama ili kandidatima.

Kampanje "od vrata do vrata" i prikupljanja tzv. sigurnih glasova, koji se sada zovu i "kapilarni glasovi", posmatrači su zabeležili gotovo isključivo kao organizovanu aktivnost predstavnika vladajućeg SNS-a. Takođe ima indicija i izveštaja koji svedoče o tome da postoje pritisci na zaposlene u javnim preduzećima i ustanovama da prikupe određeni broj kapilarnih glasova, čak i pod pretnjom otkaza ukoliko ne uspeju u tom zadatku. Posmatračka misija, međutim, nije dobila nijedan materijalni dokaz da se glasovi prikupljaju na ovaj način.

U Pomoravskom okrugu je dobijena informacija da se na deo zaposlenih u javnim ustanovama koji je zaposlen po ugovoru na određeno vreme vrši politički pritisak. Po navodima do kojih su došli posmatrači, pojedini radnici su morali da prikupljaju "kapilarne" glasove.

Tokom posmatranog perioda u Novom Pazaru, u Gradskoj upravi i javnim preduzećima i ustanovama se pravio spisak zaposlenih koji će biti prisutni na otvaranju "Atletskog stadiona" na kome je govorio predsednički kandidat Aleksandar Vučić. Radnicima su deljene pozivnice na radnim mestima koje je potpisao gradonačelnik Novog Pazara. Nije bilo primoravanja, ali sam čin pravljenja spiskova se može tumačiti kao pritisak na birače.

U opštini Čajetina je primećeno cirkulisanje lista „kapilarnih“ glasova u javnim preduzećima, pri čemu su skenirane i fotografisane liste obrazaca „kapilarnih“ glasova deljene i putem društvenih mreža.

Posmatračka misija "Građani na straži" će u narednom periodu posebno obratiti pažnju na informacije o incidentima i uložiće dodatne napore da proveriti sve ove navode.

KORIŠĆENJE JAVNIH RESURSA U KAMPANJI

U članu 29 Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije navodi se da „funkcioner ne može da koristi javne resurse i skupove na kojima učestvuje i susrete koje ima u svojstvu funkcionera, za promociju političkih stranaka, odnosno političkih subjekata“. Prema Zakonu o finansiranju izbornih aktivnosti u Republici Srbiji zabranjeno je finansiranje političkog subjekta od: javnih ustanova, javnih preduzeća, privrednih društava i preduzetnika koji obavljaju usluge od opšteg interesa; ustanova i preduzeća sa učešćem državnog kapitala; drugih organizacija koje vrše javna ovlašćenja; sindikata; udruženja i drugih nedobitnih organizacija; crkava i verskih zajednica; priređivača igara na sreću; uvoznika, izvoznika i proizvođača akciznih proizvoda. Član 70 Zakona o javnim preduzećima u delu upotrebe resursa i aktivnosti u političke svrhe

definiše: „Zabranjeno je korišćenje imovine, aktivnosti, imena i vizuelnog identiteta javnog preduzeća u svim aktivnostima vezanim za političke stranke i izborne kampanje, kao i svaka druga upotreba javnih preduzeća u političke svrhe. Javno preduzeće koje nema konkurenciju na tržištu u delatnosti od opšteg interesa, ne može se oglašavati bez saglasnosti osnivača“. Takođe, zabranjeno je finansiranje političkog subjekta od strane pravnog ili fizičkog lica koje vrši delatnosti od opšteg interesa po osnovu ugovora sa organima Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, kao i javnim službama čiji su oni osnivači, za vreme dok postoji takav ugovorni odnos i dve godine nakon prestanka ugovornog odnosa.

Postojanje opisanog pravnog okvira nije sprečilo pojavu korišćenja javnih resursa u kampanji, čiju je prisutnost CRTA posmatračka misija konstatovala i tokom trajanja predizborne kampanje za vanredne parlamentarne izbore 2016.godine.

Aktuelna predizborna kampanja za predsedničke izbore je pokazala da je ovaj fenomen postao deo političke kulture koji se veoma praktikuje od strane stranaka na vlasti.

CRTA posmatračka misija „Građani na straži“ je analizirala sledeće načine na koje se državni resursi zloupotrebljavaju u kampanji:

- agitovanje u korist određenog predsedničkog kandidata;
- angažovanje u kampanji u toku radnog vremena;
- pružanje finansijske ili logističke podrške određenoj političkoj partiji ili političkom subjektu;
- sprovođenje kampanje u državnim preduzećima, institucijama ili univerzitetima;
- pokretanje socijalnih programa i drugih vrsta davanja sa ciljem ubeđivanja pripadnika određene ciljne grupe da glasa za tu političku partiju ili politički subjekat.

U ovom izveštajnom periodu najviše je zabeleženih slučajeva pokretanja socijalnih ili humanitarnih programa i drugih vrsta davanja od strane partija na vlasti, kao i slučajeva korišćenja državnih resursa u vidu prostorija, vozila, električne energije i slično. Konkretni slučajevi su zabeleženi u opštinama širom Srbije. Najčešći oblici korišćenja javnih resursa koji su zabeleženi su:

- *Zamena vrata na stambenoj zgradi - 15. marta u Beogradu na inicijativu OO SNS Novi Beograd u saradnji sa JKP "Gradsko stambeno" zamenjena su vrata na zgradi u ulici Radoja Dakića br. 13 koja predstavlja zajedničku svojinu vlasnika posebnih stambenih jedinica. Nije poznato na koji način su finansirani ovi radovi. Takav događaj predstavlja veoma spornu situaciju u pogledu obezbeđivanja sigurnih glasova na prestojećim izborima ukoliko se utvrdi da se radi o uslugama bez naknade, odnosno poklonu, kojim se uvećava imovina vlasnika posebnih stambenih jedinica²¹.*
- *Izleti za penzionere - 19. marta u Jakovu u Bojčinskoj šumi u organizaciji SNS organizovan je izlet za penzionere sa područja gradske opštine Zvezdara. Radi potrebe sprovođenja izleta korišćeni su autobusi saobraćajnog preduzeća Lasta i prostorije Kluba S u Jakovu²².*
- *Dodela paketa sa humanitarnom pomoći - 19. marta u organizaciji opštinskog odbora Srpske napredne stranke – Kruševac organizovana je dodela osnovnih životnih namirnica. Paketi koji su dodeljeni najsiromašnijima bili su oblepljeni posterima sa obeležjima koja u tekućoj kampanji koristi predsednički kandidat Aleksandar Vučić. U*

21 <http://novi-beograd.sns.org.rs/novosti/vesti/nova-ulazna-vrata-za-komsije-iz-radoja-dakica-13>

22 www.facebook.com/BeogradSNS/

dodeli paketa učestvovala je i omladina SNS kao i visoki funkcioner ove stranke, narodni poslanik Ivan Manojlović.

U znatno manjem broju su zabeleženi slučajevi da su predstavnici državnih organa/lokalne vlasti/članovi izbornih komisija vodili ili učestvovali u kampanji u korist predsedničkog kandidata tokom radnog vremena. Takođe su zabeleženi slučajevi otvaranja fabrika, uređenja delova gradova, bolnica i slično tokom radnog vremena. U istim danima, samo van radnog vremena, održavani su predizborni mitinzi. Imajući u vidu činjenicu da postojeći pravni okvir ne definiše dovoljno jasno slučajeve učešća javnih funkcionera u izbornoj kampanji, ovde se navode samo neki od zabeleženih slučajeva u kojima postoji osnovana sumnja da je reč o zloupotrebi javnih funkcija:

- *Ministar u Vladi Republike Srbije, Aleksandar Antić učestvuje u kampanji SNS²³.*
- *Ministar u Vladi Republike Srbije Vanja Udovičić učestvuje u kampanji SNS²⁴.*
- *SNS Vračar na svojoj zvaničnoj Facebook stranici deli vest Gradske opštine Vračar o uređenju Kalenić pijace²⁵.*

Takođe, u ovom periodu je zabeleženo par izolovanih slučajeva kada su zaposleni u školama, bolnicama i javnim preduzećima primoravani da učestvuju na javnim skupovima određenih političkih partija i/ili da učestvuju u njihovim agitacionim aktivnostima. Iako ne postoji konkretnih materijalnih dokaza za takve slučajeve, posmatrači su dobijali informacije u nezvaničnim razgovorima sa učesnicima skupova:

- *U Pomoravskom okrugu je dobijena informacija da se na deo zaposlenih u javnim ustanovama koji je zaposlen po ugovoru na određeno vreme vrši politički pritisak. Po navodima do kojih su došli posmatrači, pojedini radnici su morali da prikupljaju "kapilarne" glasove.*
- *Tokom posmatranog perioda u Novom Pazaru, u Gradskoj upravi i javnim preduzećima i ustanovama se pravio spisak zaposlenih koji će biti prisutni na otvaranju "Atletskog stadiona" na kome je govorio predsednički kandidat Aleksandar Vučić. Radnicima su deljene pozivnice na radnim mestima koje je potpisao gradonačelnik Novog Pazara. Nije bilo primoravanja, ali sam čin pravljenja spiskova može se posmatrati kao psihički pritisak da se ljudi izjasne.*
- *U opštini Čajetina je primećeno cirkulisanje lista „kapilarnih“ glasova u javnim preduzećima, pri čemu su skenirane i fotografisane liste obrazaca „kapilarnih“ glasova deljene i putem društvenih mreža.*

Zabeleženi su slučajevi i finansijske ili logističke podrške korišćenjem administrativnih resursa tokom kampanje:

- *13. marta su postavljena dva bilborda Vuka Jeremića koja su tokom dana skinuta od strane komunalne policije pod izgovorom da bilbord mesta moraju da se popravljaju (informacija dobijena iz štaba Vuka Jeremića iz Zaječara).*

23 https://www.facebook.com/pg/SNSPALILULA/photos/?tab=album&album_id=1276248492440218

24 <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1273564626041938.1073742458.251952704869807&type=3>

25 <https://www.facebook.com/SNSVracar/posts/1416689718352775>

Ostali zabeleženi slučajevi

Povreda	Opis	Politički subjekt / drugi prekršilac	Nadležnost
Funkcionerska kampanja	U toku predizborne kampanje za izbore za predsednika Republike raspisane za 2. april 2017. godine, 14. marta 2017. godine u Baču, predsednik opštine Bač i visoki funkcioner Srpske napredne stranke Dragan Stašević <u>podelio je ugroženim građanima brikete za ogrev.</u> Predmetni briketi nabavljeni su u postupku javne nabavke i plaćeni su sredstvima SO Bač. O ovom događaju, zajedno sa drugim predizbornim aktivnostima, Opštinski odbor Srpske napredne stranke Bač obavestio je javnost putem svoje zvanične internet prezentacije.	SNS- OO BAČ	ACAS
Funkcionerska kampanja Nedozvoljene aktivnosti političkog subjekta	Visoki funkcioneri Srpske napredne stranke, Anrea Radulović – član GO SNS, Aleksandar Jovičić – potpredsednik IO SNS ujedno i predsednik gradske opštine Palilula, zatim Jelena Mijatović - predsednica OO SNS Palilula, Elena Bilić i Dragoslav Šolak <u>posetili su dve socijalno ugrožene porodice u Borči i predali im poklone u hrani i garderobi,</u> kako je navedeno, obezbeđenih iz ličnih sredstava.	SNS OO Palilula	ACAS
Nedozvoljene aktivnosti političkog subjekta, upotreba javnih resursa	13. marta u prepodnevnom satima u Beogradu u prostorijama Skupštine opštine Voždovac u organizaciji opštinskog odbora Srpske napredne stranke - Voždovac organizovana je <u>tribina o prevenciji raka i preventabilnom slepilu.</u> Savet za zdravlje opštinskog odbora Srpske napredne stranke – Voždovac je u saradnji sa SO Voždovac, mesnim odborima Šumice, Dušanovac, Tešića kupatilo, Pašino brdo i Vinogradi organizovao zdravstvenu tribinu za građane. Imajući u vidu da u ovoj opštini većinu čini koalicija okupljena oko Srpske napredne stranke, pružena je direktna pomoć organa opštine i angažovani kapaciteti lokalne samouprave u cilju promocije jednog političkog subjekta.	SNS OO Voždovac	ACAS
Nedozvoljeno stranačko delovanje u ustanovi i korišćenje prostora ustanove u te svrhe Funkcionerska kampanja	7. marta 2017. godine, Osnovnu školu „Branu Petrović“ iz Konjuha - područno odeljenje u Ljubavi posetili su narodni poslanici iz Rasinskog okruga, članovi Srpske napredne stranke: Dragana Barišić, Vesna Rakonjac, Milena Turk i Ivan Manojlović, koji su donirali Osnovnoj školi kompjuter iz sopstvenih sredstava. Tom prilikom, što je zabeleženo TV kamerama i prikazano na RTV Kruševac, Ivan Manojlović izjavio je da je ovaj čin dobre volje poslanika iniciran od strane člana predsedništva SNS-a Bratislava Gašića, a događaj je bio praćen predizbornim materijalom – plakatom predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića, koji je postavljen u učionici Osnovne škole.	Osnovna škola „Branu Petrović“ iz Konjuha- područno odeljenje u Ljubavi	1. Prosvetna inspekcija- Kruševac 2. ACAS

MEDIJI U TOKU IZBORNE KAMPANJE

Medijski monitoring u okviru CRTA posmatračke misije "Građani na straži" započeo je 15. februara - dve sedmice pre zvaničnog početka kampanje, ali u trenutku kada je postalo sasvim izvesno da će izbora biti i kada je medijska kampanja uveliko počela. Radi se o trenutku kada je Srpska napredna stranka odlučila da Aleksandra Vučića kandiduje za predsednika, a dosadašnji predsednik Tomislav Nikolić odustao od kandidature.

Medija monitoring je obuhvatio:

- broj i tonalitet pojavljivanja predsedničkih kandidata na naslovnim stranama osam dnevnih nacionalnih listova (Alo, Blic, Večernje novosti, Danas, Informer, Kurir, Srpski telegraf, Politika) i četiri nedeljnika (NIN, Vreme, Nedeljnik, Ekspres);
- broj i tonalitet pojavljivanja predsedničkih kandidata u udarnim vestima glavnih informativnih emisija (tzv. head-ovima, rečenicama koje gledaoci prve čuju) RTS-a, TV Pinka i TV N1;
- sadržaj najvažnijih vesti u udarnim informativnim emisijama RTS-a, TV Pinka i TV N1, kao i sadržaj vesti u izbornom bloku tih emisija;
- jutarnje programe RTS-a, TV Pinka i N1 u kontekstu izbora gostiju u rubrici "Prelistavanje" i tema koje se tu pokreću.

Takođe, dugoročni posmatrači prikupljali su i informacije o dostupnosti medija u lokalnim sredinama, lokalnim i regionalnim televizijama, eventualnim pritužbama stranaka na informativne sadržaje i različitim političkim uticajima na program i informisanje građana uopšte.

Posmatrači takođe prate kojim vestima počinju informativne emisije na (regionalnoj-lokalnoj) televiziji koja je najgledanija u sredini u kojoj žive. Posmatrači stacionirani u Beogradu prate program Studija B - nekada gradske televizije koja je u međuvremenu privatizovana.

Preliminarni nalazi za period od 15. februara do 22. marta pokazuju ubedljivu dominaciju predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića u svim informativnim sadržajima koji se prate. To nije sasvim neočekivano, posebno imajući u vidu da je i prošlogodišnjim medijskim monitoringom predizborne kampanje (CRTA/Građani na straži ali i drugih organizacija civilnog društva i međunarodne misije OEBS/ODHIR) konstatovano da su vladajuća koalicija i njen lider Vučić zauzeli približno trećinu svih informativnih sadržaja. S druge strane, iznenađuje stepen dominacije Aleksandra Vučića na naslovnim stranama štampe i u udarnim informativnim emisijama najuticajnijih televizija u ovoj kampanji.

Od ukupno 96 rečenica koje gledaoci prve čuju, a u kojima je u posmatranom periodu bilo pojavljivanja konkretnih imena, Aleksandar Vučić dominira u čak 69, što je više od dve trećine. Pritom, on je u 50 vesti prikazan u pozitivnom, u 17 vesti u neutralnom, a u svega dve u negativnom kontekstu.

Prisustvo svih ostalih političkih aktera u najudarnijem delu večernjih dnevnika je praktično zanemarljivo: samo je Tomislav Nikolić zabeležio 18 pojavljivanja, a svi ostali su tu više simbolično prisutni (svi ostali predsednički kandidati ukupno četiri puta, predsednica parlamenta Maja Gojković tri puta, a predsednik SPS-a Ivica Dačić dva puta).

Kada je u pitanju izborni blok u najgledanijim TV dnevnicima, situacija se ponavlja: svega 25 odsto udarnih vesti ne tiču se direktno Aleksandra Vučića, ne odnose se na njega i on se u njima ne pominje. Važno je pritom naglasiti da veliki broj vesti u izbornom bloku zapravo predstavlja nastupe Aleksandra Vučića kao premijera, što znači da se intenzivno vodi funkcionerska kampanja u kojoj predsednički kandidat Vučić, na primer, otvara most ili razgovara sa međunarodnim zvaničnicima s kojima se zapravo sreo u ulozi premijera. Takođe, primetno je da se ne samo prva, već i nekoliko uzastopnih vesti nakon nje u izbornom bloku opet odnose na istog kandidata.

Slična je situacija i u štampanim medijima, mada je tu primetno da, tokom posmatranog perioda, postepeno raste broj naslovnih strana na kojima ne dominira nijedan predsednički kandidat, kao i broj onih koje se uopšte ne odnose na izbore. Od ukupno 281 naslovne strane takvih je 86, odnosno 31 odsto ukupnog broja.

Međutim, na naslovnim stranama koje se odnose na izbore, opet ubedljivo preovladava Aleksandar Vučić: on se pojavljuje na ukupno 59.2 odsto (od čega u pozitivnom ili neutralnom kontekstu u 90.4 odsto slučajeva). Prvi sledeći na listi najzastupljenijih je Saša Janković s 35 odsto naslovnih strana (u 52.9 odsto slučajeva u negativnom kontekstu). Kada je u pitanju negativan kontekst prikaza na naslovnim stranama, Vuk Jeremić prednjači: od ukupno 51 naslovne strane na kojoj se pojavljuje, na više od polovine je u negativnom kontekstu.

Kada je reč o lokalnoj perspektivi, prema izveštajima posmatrača, nacionalni listovi i televizije dostupni su građanima i građankama, uz retke izuzetke mesta na kojima ne mogu da se kupe svi listovi, ili nije dostupan program TV N1. Vidan je, međutim, nedostatak regionalnih i lokalnih TV stanica koje emituju informativni program. Beleže se takođe i neregularnosti u izveštavanju koje se ogledaju u kršenju profesionalnih standarda i zakonom garantovane ravnopravne zastupljenosti učesnika u izborima.

Jedna lokalna televizija emitovala je, na primer, vest o održanom žrebu za redosled predsedničkih kandidata na izbornom listiću. Odmah nakon informacije da je ime Aleksandra Vučića pod rednim brojem šest, usledila je vest o tome da, prema najnovijim istraživanjima, Vučić ima podršku od 57 procenata ispitanih birača, pa drugog kruga neće ni biti. Takođe, više posmatrača izveštava da čak i stanice koje inače nemaju informativni program tokom predizborne kampanje prenose skupove predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića iz svih krajeva Srbije.

Ovo su, inače, situacije koje su se dešavale i tokom prošlogodišnjih izbora i u kojima vidimo koliki bi bio značaj izveštaja o ponašanju emitera koji Regulatorno telo za elektronske medije (REM) nije objavilo. Greške koje su postojale možda su mogle da budu ispravljene, a emiteri bi možda i zvanično bili upozoreni na njih. Umesto toga, ponavljaju se isti problemi od prethodne godine i predizborne kampanje za parlamentarne izbore. Ovo je tim važnije što ove godine nema nikakvog sistemskog praćenja izveštavanja o predizbornim aktivnostima.

Postoje sredine u kojima lokalni mediji uopšte ne izveštavaju o izborima, odnosno gde informisanje zavisi isključivo od nacionalnih medija. Imajući u vidu da su u pitanju predsednički izbori, to možda i ne čudi, jer se oni percipiraju kao izbori koji nemaju mnogo uticaja na lokalne sredine. Međutim, to dodatno povećava odgovornost nacionalnih medija, jer upravo od njih zavisi stepen informisanosti o predstojećim izborima, pa samim tim i njihova regularnost.

IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izbori za predsednika Republike održavaju se u Srbiji kao jednoj izbornoj jedinici, primenom većinskog izbornog sistema, glasanjem za predsedničkog kandidata. Ukupno 6.724.172 birača će na izborni dan moći da glasa na 8396 biračkih mesta u zemlji i inostranstvu. Na izborima pobeđuje kandidat koji osvoji većinu glasova birača koji su glasali. Ukoliko nijedan kandidat ne osvoji više od 50% glasova, u roku od najviše 15 dana sprovodi se ponovljeno glasanje u kome učestvuju dva kandidata koja su osvojila najveći broj glasova. Pobednik je onaj kandidat koji u drugom krugu osvoji više glasova.

Izbore za predsednika Republike prevashodno uređuje *Zakon o izboru predsednika Republike (ZIPR)*, dok pitanja koja nisu eksplicitno uređena ovim zakonom uređuje *Zakon o izboru narodnih poslanika (ZINP)*. Osim zakonskih akata, postoje i podzakonski akti Republičke izborne komisije (RIK) koji detaljnije uređuju izborni proces i sam izborni dan - *Uputstvo za sprovođenje izbora za predsednika Republike* i *Pravila o radu biračkih odbora za sprovođenje izbora za predsednika Republike*.

Novine u propisima za sprovođenje izbora

Republička izborna komisija je na sednici održanoj 2. marta 2017. godine donela Uputstvo za sprovođenje izbora za izbore za predsednika Republike (u daljem tekstu: Uputstvo). U najvećem broju odredbi, Uputstvo iz 2017. godine je identično Uputstvu iz 2016. godine, ali sadrži i određeni broj novina:

Obuka članova organa i tela za sprovođenje izbora

Uputstvom je detaljnije propisan način obuke radnih tela i biračkih odbora. Poseban akcenat obuke odnosi se na proceduru primopredaje izbornog materijala između biračkih odbora i radnih tela pre i posle glasanja. Takođe, posebno će se voditi računa o tome da članovi biračkog odbora budu upoznati sa pravilima popunjavanja zapisnika o radu biračkih odbora i pravilima sprovođenja računsko-logičkih operacija prilikom utvrđivanja rezultata glasanja.

Predlaganje članova biračkog odbora

Uputstvom za 2017. godinu je izričito propisana dužnost radnog tela da primi predlog za imenovanje članova biračkih odbora pre nego što primi od RIK-a spisak lica ovlašćenih za podnošene predloga. Dalje postupanje biće odloženo do trenutka kada radno telo primi spisak i utvrdi da je lice koje je podnelo predlog na tom spisku. Osim toga, Uputstvom se preporučuje (ali ne nalaže) predlagaču da polna struktura predloženih članova odbora bude ujednačena. Novina je i to da svaki član biračkog odbora mora imati identifikacionu karticu koju dostavlja RIK.

Prikupljanje izjava podrške

Pre nego što započnu sa prikupljanjem potpisa podrške birača predloženom kandidatu, politički subjekti moraju da overe koalicioni sporazum, odnosno sporazum o obrazovanju grupe građana. Izjave podrške kandidatu overava javni beležnik, a osnovni sud samo u onim opštinama za čiju teritoriju javni beležnik nije imenovan, što je posledica usklađivanja sa Zakonom o overi potpisa, rukopisa i prepisa.

Dužnost izlaganja biračkog spiska

O izlaganju biračkog spiska na uvid javnosti birači moraju biti obavješteni i putem medija ili na drugi prigodan način.

Obezbeđenje izbornog materijala „sigurnosnom zatvornicom“ za pečačenje vreće

U prisustvu članova radnog tela i biračkog odbora, vreće za odlaganje izbornog materijala po prvi put će se od ove godine pečatiti „sigurnosnom zatvornicom“, čiji se serijski broj upisuje u zapisnike o primopredaji izbornog materijala.

Broj domaćih posmatrača koji mogu pratiti rad RIK-a i biračkih odbora

Uputstvom iz 2017. godine omogućeno je domaćim udruženjima da akredituju više posmatrača za praćenje rada jednog biračkog odbora/biračkog mesta. Za razliku od vanrednih parlamentarnih izbora 2016. godine, sada je jedino ograničenje da rad pojedinog biračkog odbora ne može istovremeno pratiti dva posmatrača ispred istog udruženja.

Ovlašćenje koordinatora RIK-a da izvrši ispravku logičko-računskih grešaka

Uputstvom za 2017. godinu prvi put je javno regulisan proces verifikovanja i parafiranja Zapisnika o radu biračkih odbora od strane koordinatora RIK-a. Detaljno je propisano šta se radi tokom statističke obrade rezultata glasanja ako u zapisniku o radu biračkog odbora postoje logičko-računske greške koje su posledica očigledne omaške u popunjavanju zapisnika, a koje ne utiču na utvrđivanje rezultata izbora. Uputstvo daje ovlašćenje koordinatoru RIK-a da u tom slučaju, u saradnji sa predstavnicima Republičkog zavoda za statistiku, u sedištu RIK-a izvrši i parafira ispravku tih omaški, pod uslovima preciziranim Uputstvom.

Pravila o radu biračkih odbora

RIK je na sednici 6. marta 2017. godine usvojio Pravila o radu biračkih odbora za sprovođenje predsedničkih izbora 2017. godine, kako bi se bliže uredio rad biračkih odbora na sprovođenju izbora. U tabeli poredimo razlike između pravila o radu biračkih odbora 2016. i 2017. godine.

Razlika/Pitanje	Izbori 2017	Izbori 2016
Za koje izbore birački odbori sprovode izbore?	Birački odbori sprovode izbore za predsednika Republike.	Birački odbori su sprovodili parlamentarne, lokalne i pokrajinske izbore (ukoliko su se birački odbori nalazili na teritoriji Vojvodine).
Identifikacija članova biračkih odbora	Članovi biračkih odbora dužni su da nose identifikacione kartice tokom rada na biračkom mestu.	Identifikacione kartice nisu bile deljene članovima biračkih odbora. Njihova identifikacija je vršena samo na osnovu rešenja o formiranju biračkih odbora
Utvrđivanje glasova	Birački odbor dobija i kontrolni formular koji služi da pomogne članovima biračkog odbora da izvrše logičko-računsko slaganje rezultata glasanja na samom biračkom mestu. Birački odbor prvo popunjava kontrolni formular i tek nakon toga se rezultati glasanja unose u Zapisnik o radu biračkog odbora. Takođe, drugačiji je redosled unošenja podataka u zapisnik o radu biračkih odbora.	Birački odbor unosi rezultate glasanja samo u Zapisnik o radu biračkog odbora.
Obezbeđivanje	Birački materijal se pečati i zatvara specijalnom sigurnosnom zatvornicom. Zatvornica se	Birački materijal se pečati samo voskom.

biračkog materijala	obavezno nakon završetka glasanja predaje radnom telu RIK-a. Serijski broj zatvornice se upisuje u posebnu evidenciju.	
Zabrana političke propagande	Na biračkom mestu i 50 metara od biračkog mesta zabranjeno je istaći oznake kandidata za predsednika Republike, simbole predlagača kandidata (političkih stranaka, stranačkih koalicija, grupa građana) i drugi izborni propagandni materijal.	Na biračkom mestu i 50 metara od biračkog mesta zabranjeno je istaći simbole podnosioca izbornih lista (političkih stranaka, stranačkih koalicija, grupa građana) i drugi izborni propagandni materijal.
Prisustvo članova biračkog odbora	Predsednik biračkog odbora je dužan da u Zapisnik o radu unese imena prisutnih članova i zamenika članova biračkog odbora pre otvaranja biračkog mesta.	Svi članovi biračkog odbora morali su da budu prisutni samo tokom zatvaranja biračkog mesta i procesa prebrojavanja glasova.
Utvrđivanje identiteta birača	Birač može glasa sa važećom ličnom kartom, važećim pasošem, kao i važećom vozačkom dozvolom na čijem je obrascu naveden JMBG. Osim toga birač može da glasa i sa ličnom kartom kojoj je istekao rok važenja, pod uslovom da priloži potvrdu MUP-a o podnetom zahtevu za izdavanje nove lične karte.	Pravila o radu biračkih odbora za 2016. godinu detaljno objašnjavaju koja lična karta se smatra važećom, pa je tako važeća lična karta: <ul style="list-style-type: none"> - lična karta na starom obrascu izdata pre 27. januara 2007. godine, kojoj nije istekao rok važenja naveden u ličnoj karti; - lična karta na starom obrascu izdata nakon 27. januara 2007. godine, u kojoj je kao rok važenja upisan datum „27. jul 2011. godine“; - lična karta izdata na novom obrascu, sa kontaktim mikrokontrolerom-čipom, kojoj nije istekao rok važenja naveden u ličnoj karti; - lična karta izdata na novom obrascu, bez kontaktnog mikrokontrolera-čipa, kojoj nije istekao rok važenja naveden u ličnoj karti.
Potpisivanje u izvod iz biračkog spiska	Birač koji usled telesne ili senzorne onesposobljenosti (birač sa invaliditetom) nije u stanju da svojeručno napiše svoje ime i prezime u izvodu iz biračkog spiska, potpisuje se tako što će na odgovarajuće mesto u izvodu iz biračkog spiska otisnuti pečat koji sadrži podatke o njegovom ličnom identitetu, odnosno pečat sa ugraviranim potpisom. Birač koji nije pismen, odnosno birač sa invaliditetom koji ne poseduje pečat koji sadrži podatke o njegovom ličnom identitetu, odnosno pečat sa ugraviranim potpisom, ne potpisuje se u izvodu iz biračkog spiska već to umesto njega čini njegov pomagač kojeg dovodi sa sobom na biračko mesto radi popunjavanja glasačkog listića.	Pravila o radu biračkog odbora ne predviđaju kako se potpisuju lica koja su onesposobljena da se upišu u birački spisak ili nepismena lica. Međutim, slepa, nepismena i invalidna lica mogu sa sobom na biračko mesto povesti pomagača koji im može pomoći da popune glasački listić.
Upisivanje u izvod iz biračkog spiska	Pravilima o radu biračkog odbora naglašeno je da birački odbor ne sme da dopiše u izvod iz biračkog spiska lice koje nije upisano u izvod bez obzira na to što tvrdi da glasa na tom biračkom mestu, ili što ga članovi biračkog odbora lično poznaju.	Pravila o radu biračkih odbora ne predviđaju izričitu zabranu dopisivanja u izvod iz biračkog spiska. Međutim, na biračkom mestu mogu glasati samo lica koja su upisana u birački spisak.
Evidencija glasalih lica koja su nepismena, sa invaliditetom ili slepa	U zapisnik o radu biračkog odbora upisuje se broj glasača koji su glasali a da su slepa lica, nepismena lica i lica sa drugim vidovima invaliditeta.	U zapisnik o radu biračkog odbora se upisuje ukupan broj birača koji su glasali - ne vodi se evidencija o broju slepih, nepismenih i invalidnih lica koji su glasali.
Glasanje van biračkog mesta	Van biračkog mesta mogu da glasaju samo nemoćna i sprečena lica (to su lica koja iz zdravstvenih razloga nisu u mogućnosti da dođu na biračko mesto, osobe sa invaliditetom i nemoćna stara lica). Pravila o radu biračkog odbora naglašavaju da se nemoćnim i sprečenim licima ne smatraju lica koja zbog prirode posla koji obavljaju nisu u mogućnosti da u vreme dok je biračko mesto	Glasanje van biračkog mesta bilo je omogućeno i licima koja nisu slepa, nepismena ili lica sa invaliditetom.

	otvoreno obave glasanje na biračkom mestu.	
Glasanje uniformisanih lica	Pravilima o radu biračkih odbora omogućeno je uniformisanom policajcu da uđe na biračko mesto za koje je upisan u izvod iz biračkog spiska kako bi glasao, pod uslovom da ne nosi oružje i druga sredstva prinude.	Pravila o radu nisu uređivala glasanje uniformisanih lica.
Logičko-računske operacije i utvrđivanje rezultata	Birački odbor mora da obrati pažnju da kontrolni list slučajno ne ubroji među glasačke listiće. Osim toga, u slučaju da birački odbor zalepi jedan glasački listić na glasačku kutiju, taj glasački listić nakon glasanja treba da ubroji među neupotrebljene glasačke listiće. Birački odbor prvo izvršava logičko-računsko slaganje pa tek onda utvrđuje rezultate izbora.	Birački odbor najpre utvrđuje rezultate izbora pa nakon toga izvršava logičko-računsko slaganje.
Predaja materijala glasanja biračkog nakon	Svi članovi i zamenici članova biračkog odbora imaju pravo da prisustvuju primopredaji izbornog materijala radnom telu Republičke izborne komisije posle glasanja.	Pravila o radu ne regulišu ko ima pravo da prisustvuje predaji materijala radnom telu nakon glasanja.

Rad Republičke izborne komisije (RIK) u posmatranom periodu

Do sada je posmatračka misija pratila rad 19 sednica Republičke izborne komisije (RIK). Tokom perioda izveštavanja RIK se bavio procesom proglašenja kandidata za predsednika Republike, donošenjem odgovarajućih podzakonskih akata potrebnih za sprovođenje izbora kao i obrazovanjem organa za sprovođenje izbora u stalnom sastavu i radnih tela. Na sednicama RIK-a primećena je češća diskusija između predstavnika RIK-a iz vladajuće koalicije sa jedne strane i predstavnika opozicionih kandidata sa druge strane. Uprkos čestim diskusijama i neslaganjima među članovima RIK-a sve odluke su donete jednoglasno ili sa velikim većinom po unapred utvrđenim tačkama dnevnog reda. Postupanje RIK-a po tačkama dnevnog reda je bilo u skladu sa važećim propisima. Bitno je istaći da su često članovi RIK-a u proširenom sastavu u diskusijama izražavali negodovanje zbog izuzetno kratkih rokova u kojima su zakazivane sednice kao i nedostatka unapred pripremljenog materijala o kome se odlučivalo na sednicama.

U radu RIK-a nije bilo incidenata, osim u slučaju upada predsedničkog kandidata Saše Radulovića na sednicu RIK-a koja je održana 13. marta 2017. godine tokom rasprave o podnetoj kandidaturi Luke Maksimovića.

U procesu proglašenja kandidata za predsednika Republike, od ukupno 12 podnetih kandidatura 10 kandidatura je proglašeno odmah, dok je od dva kandidata tražena dopuna dokumentacije. Dopune su tražene za kandidata Miroslava Parovića kome je nedostajalo 154 pravno valjana potpisa podrške i za kandidata Predraga Vučetića, kome je nedostajalo svih 10.000 potpisa podrške. Kandidat Miroslav Parović je u okviru zakonom predviđenih rokova ispravio nedostatke te se shodno tome i našao na listi kandidata, dok kandidat Predrag Vučetić to nije učinio te je njegova kandidatura odbijena.

PREDLAGAČ	IME i PREZIME KANDIDATA	Br. kand.	STATUS	BROJ POTPISA
Koalicija: Aleksandar Vučić - Srpska napredna stranka, Socijalistička partija Srbije - Ivica Dačić, Socijaldemokratska partija Srbije - Rasim Ljajić, Jedinствена Srbija - Dragan Marković Palma, Partija ujedinjenih penzionera Srbije - Milan Krkobabić, Pokret socijalista - Aleksandar Vulin, Srpski pokret obnove - Vuk Drašković, Pokret SNAGA SRBIJE - BK - Bogoljub Karić, Savez vojvođanskih Mađara-Vajdasági Magyar Szövetség - Istvan Pastor.	Aleksandar Vučić	6	Proglašena	56516
Grupa građana Za Srbiju bez straha	Saša Janković	1	Proglašena	17134
Srpska radikalna stranka	dr Vojislav Šešelj	8	Proglašena	12976
Grupa građana MORAMO BOLJE	Vuk Jeremić	2	Proglašena	14360
Srpski pokret Dveri	Boško Obradović	7	Proglašena	11212
Narodni Slobodarski Pokret	Miroslava Parovića	3	Proglašena	Nakon dopune, podneto ukupno 10390 pravno valjanih potpisa
Grupa građana Dosta je bilo	Saša Radulović	4	Proglašena	10579
Demokratska stranka Srbije	prof. dr Aleksandar Popović	9	Proglašena	10030
Grupa građana Za zdravu Srbiju- Milan Stamatović	Milan Stamatović	10	Proglašena	12027
Liga Socijaldemokrata Vojvodine	Nenad Čanak	11	Proglašena	11004
Grupa građana Bela lađa-kapetan Vučetić	Predrag Vučetić		Odbijena	Nisu podneti potpisi podrške
Grupa građana Ljubiša Preletačević Beli, Beli- Samo jako	Luka Maksimović	5	Proglašena	12300

Lista kandidata za predsednika Republike je sačinjena žrebanjem na sednici RIK-a 17. marta na kojoj su prisustvovali i ovlašćeni predstavnici predlagača kandidata. Sam proces žrebanja je sproveden u skladu sa propisima. Žrebanje je sprovedeno na transparentan način, uz prisustvo velikog broja medija i uz direktan TV prenos na RTS 1.

Domaćim posmatračima je omogućena akreditacija u kratkim rokovima te je mogućnost za praćenje rada RIK-a CRTA posmatračka misija "Građani na straži" ostvarila već od 11. sednice. Najava sednica RIK-a i dnevni red, kao i materijali za sednice nisu dostupni putem zvanične internet prezentacije (dostupna je samo kratka informacija o održanim sednicama i aktivnostima). Materijali sa sednica su bili ažurirani na internet prezentaciji RIK-a u kratkim rokovima nakon završetka sednica.

Tokom perioda izveštavanja RIK je doneo sedam odluka i 30 rešenja. Najbitnija rešenja koja su doneta tokom perioda izveštavanja su rešenje o određivanju biračkih mesta i rešenje o utvrđivanju liste kandidata za predsednika Republike. Za razliku od prethodnog izbornog procesa 2016. godine, u ovom procesu RIK je redovno usvajao zapisnike sa svojih sednica. Praksa da zapisnici nisu dostupni javnosti (nema ih na internet stranici) je nastavljena.

Od bitnih akata koje je RIK usvojio tokom perioda izveštavanja treba istaći *Rešenje o određivanju biračkih mesta za glasanje na izborima za predsednika Republike*, *Rešenje o utvrđivanju broja glasačkih listića za glasanje na izborima za predsednika Republike* i *Odluku o obliku i izgledu glasačkih listića*.

Na osnovu odluke RIK-a, birači će na izborima 2. aprila glasati na 8.396 biračkih mesta u zemlji i inostranstvu. U zemlji će biračima biti omogućeno da glasaju na 8.224 biračkih mesta u opštinama i gradovima i 29 biračkih mesta unutar zavoda za izvršenje zavodskih sankcija. Na teritoriji Kosova i Metohije biće otvoreno 90 biračkih mesta, dok je u inostranstvu planirano održavanje izbora na 53 biračka mesta. Broj štampanih listića na izborima iznosi 6.757.793 glasačka listića, što uključuje i rezervne glasačke listiće (0.5% od ukupnog broja birača).

Zakornitost donošenja odluka

Tokom perioda posmatranja odluke koje su donete od strane RIK-a bile su u skladu sa izbornim propisima i sudskom praksom. Dve teme koje su izazvale najviše dilema tokom ovog perioda jesu odluka o proglašenju Luke Maksimovića za kandidata za predsednika Republike i pokretanje pitanja zakonitosti sastava RIK-a.

Proglašenje Luke Maksimovića za kandidata za predsednika Republike

U okviru procesa proglašenja kandidature Luke Maksimovića uočene su određene manjkavosti o kojima su se članovi RIK-a izjašnjavali. Na sednici 13. marta 2017. godine članovima RIK-a je najpre podeljen predlog Zaključka da u roku od 48 časova kandidat otkloni utvrđene nedostatke, kako bi kandidatura bila proglašena. Tokom sprovedene diskusije, usvojen je predlog da se glasa o proglašenju kandidature na osnovu podnete dokumentacije, bez određivanja bilo kakvih dodatnih rokova za otklanjanje nedostataka. Za ovakvu odluku je glasalo 19 članova RIK-a, dok je protiv bilo dvoje.

Na ovaku odluku članova RIK-a izjavljen je prigovor birača kojim je traženo da se opozove, tj. ukine odluka kojom se Luka Maksimović proglašava za kandidata za predsednika Republike. Nakon kraće diskusije na sednici RIK-a prigovor je odbijen. Nakon ovakve odluke RIK-a birač koji je uložio prigovor nije iskoristio pravo na žalbu, te je odluka o proglašenju kandidata Luke Maksimovića postala konačna i pravnosnažna.

Zakornitost sastava RIK

Tokom rada RIK-a pokrenuta je tema zakonitosti aktuelnog sastava RIK-a u pogledu kršenja člana 29, stav 4 Zakona o izboru narodnih poslanika koji propisuje da "Nijedna politička stranka, stranačka koalicija ili druga politička organizacija ne mogu imati više od polovine članova u stalnom sastavu svih organa za sprovođenje izbora". Grupa građana "Za Srbiju bez straha", podnosilac kandidature Saše Jankovića za predsednika Srbije, je predala Narodnoj skupštini inicijativu kojom se traži sazivanje sednice Narodne skupštine na kojoj će se izvršiti "upodobljavanje" sastava RIK-a sa navedenim članom Zakona.

Zakon o izboru narodnih poslanika definiše RIK kao samostalno i nezavisno telo, te naglašava da RIK u stalnom sastavu čine predsednik i 16 članova koje imenuje Narodna skupština Republike Srbije na predlog poslaničkih grupa u Narodnoj skupštini Republike Srbije, a u proširenom sastavu i po jedan predstavnik podnosioca izborne liste. Takođe, Zakon naglašava da se RIK imenuje na period od četiri godine. Imajući u vidu mandat RIK-a i zakonski osnov da se članovi Komisije biraju na predlog poslaničkih grupa u Skupštini, moguće je da u slučaju šire koalicije na predsedničkim izborima sastav RIK-a bude zapravo "poremećen" u pogledu broja

članova koji su izabrani na predlog poslaničkih grupa koje podržavaju određenog kandidata na izborima. Međutim, za vreme sprovođenja izbora RIK radi u proširenom sastavu i shodno tome pored stalnih članova prisutni su i predstavnici podnosilaca izbornih lista/predsedničkih kandidata. Na osnovu postojećeg Zakona o izboru narodnih poslanika i članova zakona koji se odnose na izbor članova RIK-a, trenutni sastav RIK-a je vršio svoju dužnost u skladu sa zakonom.

Međutim, stvarna samostalnost i nezavisnost RIK-a se očigledno ne može postići postojećim zakonskim rešenjem. Profesionalizacija RIK-a u smislu stvaranja nezavisnog tela čiji sastav ne bi zavisio od aktuelnog odnosa političkih snaga u Skupštini ostaje izazov za dalju reformu izbornih propisa u Srbiji. U tom smislu, posmatračka misija "Građani na straži" će po završetku izbornog procesa deo preporuka posvetiti daljem regulisanju izbora i sastava RIK-a.

Javnost rada i proces akreditacije posmatrača

Javnost rada Republičke izborne komisije je obezbeđena u skladu sa važećim propisima. Proces akreditacije domaćih posmatrača CRTA posmatračke misije "Građani na straži" je uspešno realizovan i u kratkim rokovima. Osim samog procesa akreditacije uspešno je uspostavljena i redovna komunikacija sa ovlašćenim predstavnicima RIK-a i stručne službe. Posmatrači su blagovremeno obaveštavani o najavama sednica putem SMS servisa.

Na polju javnosti rada ostala su određena ograničenja koja ograničavaju zainteresovanu javnost da prate rad RIK-a i biračkih odbora. Naime, samo udruženja čiji se ciljevi ostvaruju u oblasti izbora mogu da se akredituju za praćenje rada RIK-a i biračkih odbora. Ovakvo rešenje propisano je članom 93. Uputstva za sprovođenje izbora: "Zainteresovana registrovana udruženja čiji se ciljevi ostvaruju u oblasti izbora koja žele da prate rad organa za sprovođenje izbora za predsednika Republike podnose prijavu Republičkoj izbornoj komisiji do 27. marta 2017. godine". Sa druge strane, izmenom podzakonskih akata RIK-a, pre svega Uputstva za sprovođenje izbora, omogućeno je lakše praćenje rada biračkih odbora na sam dan izbora. Prema Uputstvu iz 2017. godine posmatračima je omogućeno da akredituju za jedno biračko mesto više posmatrača. Osim toga, ukinuta je ranija praksa koja je vezivala posmatrače za određeno biračko mesto, pa je sada moguće akreditovati posmatrače za teritoriju celokupne opštine ili grada. Posmatračka misija želi da istakne da ovakvo unapređenje prakse RIK-a u pogledu akreditacije posmatrača omogućava svim akreditovanim posmatračima da na kvalitetniji i efikasniji način prate rad biračkih odbora.

Sprovođenje izbora na teritoriji Kosova i Metohije

Odlukom Ustavnog suda²⁶ utvrđena je nesaglasnost sa Ustavom i Zakonom odredbi Uputstva za sprovođenje glasanja na izborima za narodne poslanike, raspisanim za 16. mart 2014. godine, na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija, koje se odnose na način postupanja biračkih odbora posle završenog glasanja. Ovu odluku Sud je doneo tek 16. juna

²⁶ <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/0-102280/saopstenje-sa-11-sednice-ustavnog-suda-odrzane-16-juna-2016-godine-kojom-je-predsedavala-vesna-ilic-prelic-predsednica-ustavnog-suda?qs=149/2014>

2016. godine kada ne samo da su izbori na koje se Uputstvo odnosilo uveliko okončani, već su po sličnom modelu održani i vanredni parlamentarni izbori 2016. godine.

Ocenjujući osporene odredbe Uputstva, Ustavni sud našao je da su one suprotne odredbama Zakona o izboru narodnih poslanika, budući da je Zakonom izričito propisano da birački odbor utvrđuje rezultat glasanja na biračkom mestu i da sam Zakon u tom pogledu ne predviđa bilo kakva odstupanja, a da su spornim odredbama Uputstva kao mesto utvrđivanja rezultata glasanja određene opštine Raška i grad Vranje, a ne samo biračko mesto gde je glasanje sprovedeno. U obrazloženju odluke Sud je, takođe, istakao da se Uputstvom kao aktom niže pravne snage od Zakona, ne mogu menjati već samo konkretizovati odredbe Zakona.

Sud je pošao od stanovišta da, iako je osporeno Uputstvo faktički prestalo da važi, ono nije formalnopravno stavljeno van snage te je nastavilo da proizvodi štetne posledice koje se ogledaju u tome što je i Uputstvo za sprovođenje glasanja na teritoriji AP KiM na izborima 2016. godine sadržalo odredbe istovetne onima koje je sud oglasio neustavnim.

Sud je istakao i svojstvo odluka Ustavnog suda, koje su izvršne i opšte obavezujuće za sve državne organe, dodajući da se ovakvim njenim dejstvom onemogućava donošenje novog akta RIK-a kojim bi se na budućim izborima propisivala identična, nezakonita pravila.

Način sprovođenja izbora na području Kosova i Metohije nije bio poznat sve do četvrtka, 23. marta 2017. godine (10 dana do početka izbora). Uputstvo za sprovođenje izbora na teritoriji Kosova i Metohije predviđa mogućnost da se rezultati sa birališta utvrđuju na samim biračkim mestima, kao i u sabirnim centrima u centralnoj Srbiji, u zavisnosti od bezbednosne procene Kancelarije za Kosovo i Metohiju. Ovakvo uputstvo ostavlja prostor za različite scenarije tokom izbornog dana, ne doprinosi pravnoj sigurnosti aktera u procesu i dodatno ugrožava integritet izbornog procesa u celini.

Ustavni sud, pod uslovom da bude pokrenut postupak utvrđivanja ocene ustavnosti navedenog akta, raspolaže mogućnošću (ali ne i obavezom) da svojevrsnom privremenom merom obustavi primenu navedenog Uputstva.

Birački spisak

Jedinstveni birački spisak predstavlja javnu ispravu u kojoj se vodi jedinstvena evidencija državljana Republike Srbije koji imaju biračko pravo. Zakon o jedinstvenom biračkom spisku predviđa da je "birački spisak stalan, da se redovno ažurira i da se vodi po službenoj dužnosti". Kako bi se ostvarilo biračko pravo neophodan je upis u birački spisak. Zakon predviđa da birač može samo jednom biti upisan u birački spisak.

Nadležnost nad vođenjem biračkog spiska je u rukama Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave (MDULS). Zakon predviđa da deo biračkog spiska za područje jedinice lokalne samouprave ažurira opštinska, odnosno gradska uprava, kao poveren posao.

U dosadašnjem toku izbornog procesa, javnost je najviše interesovalo:

- 1) Pitanje glasanja po mestu boravišta i prebivališta

Birači na izborima glasaju prema mestu prebivališta. Međutim, biračima je dozvoljeno i da glasaju prema mestu boravišta u zemlji i u inostranstvu, pa tako birači koji imaju boravište u

inostranstvu mogu da glasaju u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Republike Srbije i na posebnim biračkim mestima koje određuje RIK. Kriterijum za otvaranje biračkog mesta jeste prijavljenih najmanje 100 birača. Državljeni Srbije koji se nisu prijavili za glasanje u inostranstvu svoje biračko pravo moći će da ostvare u Srbiji, u mestu prebivališta. Ukoliko sa druge strane birač želi da glasa po mestu boravišta u zemlji, a ne po mestu prebivališta, može podneti zahtev opštinskoj ili gradskoj upravi da se u birački spisak upiše podatak da će na predstojećim izborima za predsednika Republike glasati prema mestu boravišta u zemlji. Rok za prijave je istekao 11. marta 2017. godine.

Posmatračkoj misiji "Građani na straži" se putem društvenih mreža obratio veliki broj građana sa pitanjima u vezi sa glasanjem van mesta prebivališta između dva (potencijalna) izborna kruga.

2) Pitanje prijave za glasanje u inostranstvu između dva izborna kruga

Veliku pažnju javnosti izazvalo je pitanje glasanja u inostranstvu u eventualnom drugom krugu izbora. Imajući u vidu da će se eventualni drugi krug izbora održati tokom uskršnjih praznika i da veliki broj građana neće biti u svom mestu prebivališta postavilo se pitanje izmene mesta glasanja između prvog i drugog kruga. Posmatračkoj misiji "Građani na straži" se putem društvenih mreža obratio veliki broj građana upravo sa pitanjima u vezi sa glasanjem van mesta prebivališta između dva (potencijalna) izborna kruga.

Ovakvu mogućnost predviđa Zakon o jedinstvenom biračkom spisku koji predviđa izmene u biračkom spisku između dva kruga izbora. Međutim, MDULS je stalo na stanovište da nije nadležno da vrši promene mesta glasanja u drugom krugu izbora, već da je između dva kruga izbora moguće samo izvršiti upis u birački spisak ili ispravku neke činjenice o biraču (npr. pogrešan JMBG, ime/prezime)²⁷. Na ovaj način širokom krugu građana onemogućeno je aktivno biračko pravo koje je predviđeno i Ustavom. Birači moraju da biraju da li će glasati u prvom krugu prema mestu prebivališta ili u eventualnom drugom krugu u mestu boravišta. Ovakvo rešenje proističe iz podzakonskog akta RIK-a i tumačenja MDULS-a, prema kome promena mesta glasanja nije moguća nakon 11. marta 2017. godine.

Nezavisna kontrolna tela u izbornom procesu

Agencija za borbu protiv korupcije

Agencija kao samostalan i nezavisan državni organ ima jednu od najvažnijih uloga tokom izbornog procesa, kako u pogledu kontrole ponašanja političkih subjekata tokom izborne kampanje tako i kontrole ponašanja funkcionera koji su ujedno i članovi određenih političkih stranaka i zloupotrebe javnih resursa.

Izazov tokom ove izborne kampanje u pogledu kontrole učesnika izbora, ponašanja njihovih predlagača kao i predstavnika političkih subjekata vidi se u smanjenim kapacitetima Agencije.

Za razliku od prethodnih izbora, Agencija je organizovala mrežu posmatrača čiji je broj daleko manji u odnosu na izbore sprovedene 2012. i 2016. godine, imajući u vidu da su tada održavani parlamentarni, lokalni i predsednički izbori. Agencija će ove godine imati 49 posmatrača raspoređenih u 26 gradova u Srbiji, od kojih će se veći broj nalaziti u Beogradu. Izveštaji

²⁷ Originalno tumačenje MDULS možete pronaći na sledećem linku <http://www.mduls.gov.rs/doc/boraviste%20II%20krug.pdf>

posmatrača sa podacima dobijenim kontrolom upoređivaće se sa podacima koje politički subjekti dostave u svojim izveštajima.

Direktor Agencije još uvek nije izabran ali će poslove predviđene zakonom, prema saopštenju koje je objavila Agencija, izvršavati Vršilac dužnosti direktora kao i stručna služba koja se bavi kontrolom finansiranja izborne kampanje i poštovanjem zakonom utvrđenih obaveza funkcionera.

Pored toga, Odbor Agencije prema Zakonu broji devet članova dok je trenutno faktičko stanje da odbor ima šest članova. Treba imati u vidu da u aprilu ove godine prestaje mandat za četvoro članova Odbora, što posledično znači da će rad Odbora biti onemogućen do izbora novih članova.

Regulatorno telo za elektronske medije (REM)

Regulatorno telo za elektronske medije (REM), osnovano Zakonom o elektronskim medijima, je samostalna nezavisna regulatorna organizacija sa svojstvom pravnog lica koja vrši javna ovlašćenja u cilju delotvornog sprovođenja utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u Republici Srbiji, unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija, doprinosa očuvanju, zaštiti i razvoju slobode mišljenja i izražavanju u cilju zaštite interesa javnosti u oblasti elektronskih medija i zaštite korisnika usluga elektronskih medija, u skladu sa odredbama zakona o elektronskim medijima, na način primeren demokratskom društvu.

Regulatorno telo za elektronske medije izdalo je saopštenje da neće samoinicijativno ispitivati da li TV i radio stanice omogućavaju oglašavanje pod istim finansijskim uslovima. Mada to nije činio ni u dosadašnjim kampanjama, REM je napravio korak unazad – najavom da neće čak ni prikupljati statističke podatke o proporciji zastupljenosti pojedinih kandidata u reklamama i informativnom programu. Za izbore 2016. godine je takav pregled napravljen, ali ne i objavljen (vest od 17. marta).

Stoji još jedna činjenica da REM do danas nije objavio izveštaj o prošlogodišnjim parlamentarnim izborima.

REM nije doneo posebnu odluku o praćenju predsedničkih izbora, već će se nadzor vršiti po prijavama građana. REM je izdao upozorenje svim Pružaocima medijskih usluga koji imaju uređivačku odgovornost za izbor audio-vizuelnog sadržaja i koji određuju način organizacije programskog sadržaja da u toku predizborne kampanje svoje medijske usluge pružaju na način koji je propisan zakonom i podzakonskim aktima, i da su dužni da svim kandidatima obezbede zastupljenost bez diskriminacije u predizbornim programima koji su namenjeni informisanju o predizbornim aktivnostima, njihovom predstavljanju ili političkom oglašavanju.

Od raspisivanja izbora Savet REM-a je na osnovu reakcije velikog broja udruženja građana utvrdio da je u predizbornom spotu predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića povređena odredba člana 6. Zakona o oglašavanju u kome se precizira da "oglasna poruka ne sme da sadrži izjave ili vizuelno predstavljanje koje se može smatrati uvredljivim" i naložilo pružaocima medijskih usluga da u roku od 24 sata obustave emitovanje navedenog spota. Takođe, REM-u su, u dosadašnjem toku izborne kampanje, podnete i prijave:

- Srpskog pokreta Dveri protiv JMU RTS i JMU RTV, zbog povreda obaveza pružanja medijskih usluga u vezi sa ravnomernim i nediskriminatornim izveštavanjem tokom predizborne kampanje i kršenja Zakona o izboru Predsednika RS;
- Grupe građana "Dosta je bilo" protiv JMU RTS zbog povrede obaveze istinitog, objektivnog, potpunog i blagovremenog informisanja o kandidatu Saši Raduloviću, kao i njegovom ravnomernom predstavljanju, bez diskriminacije i pod istim programskim i tehničkim uslovima.

Zabrana predizbornog spota kandidata Aleksandra Vučića

Savet Regulatornog tela za elektronske medije (REM) je na osnovu prijave udruženja "Da se zna" naložio svim pružaocima medijskih usluga da u roku od 24 sata obustave emitovanje predizbornog spota predsedničkog kandidata Aleksandra Vučića pod nazivom *Bez obzira šta vam kažu vi znate istinu* (https://www.youtube.com/watch?v=-MNf_suAqUg&feature=share). Osim emitovanja na zvaničnom YouTube kanalu Srpske napredne stranke (spot je prisutan od 2. marta), spot je prikazivan i na RTS-u 13. marta 2017. godine. REM je predmetno saopštenje doneo 17. marta tako da su svi pružaoci medijskih usluga dužni da od 18. marta prestanu sa emitovanjem spornog predizbornog spota, pod pretnjom da svako dalje emitovanje spota predstavlja osnov za izricanje daljih mera u skladu sa zakonom o elektronskim medijima.

Udruženje "Da se zna" je podnelo prijavu Sektoru tržišne inspekcije Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija zbog korišćenja uvredljive terminologije koja može podstaći dalju diskriminaciju. Udruženje je smatralo da su emitovanjem navedenog spota prekršeni član 6. stav 3. i član 8. Zakona o oglašavanju. Predmetni članovi ističu da oglasna poruka "ne sme da sadrži izjave ili vizuelno predstavljanje koje se može smatrati uvredljivim i da je zabranjeno da oglasna poruka, neposredno ili posredno, podstiče diskriminaciju po bilo kom osnovu".

U svom saopštenju REM je utvrdio da je sadržajem spota povređena odredba člana 6. stav 3. Zakona o oglašavanju.

Zabrana emitovanja predizbornih spotova nije novina u našoj medijskoj praksi. 2012. godine bili su zabranjeni spotovi SNS-a i LSV-a²⁸. Bitno je istaći da je Ustavom u članu 50, koji reguliše slobodu medija, propisano da samo "nadležni sud može sprečiti širenje informacija i ideja putem sredstava javnog obaveštavanja" u uskom krugu slučajeva, kao što je i sprečavanje diskriminacije. Osim toga, Zakonom o elektronskim medijima je regulisano da REM prilikom izricanja mera mora da poštuje načela "objektivnosti, nepristrasnosti i proporcionalnosti" (čl.28). Imajući u vidu da je skandiranje u predmetnom spotu individualizovano i da traje samo nekoliko poslednjih sekundi od ukupno 90 koliko traje spot, odluka REM-a možda i nije u skladu sa navedenim načelima načela. Naime, kreatorima spornog spota i elektronskim emiterima je trebalo ponuditi opciju da samo uklone sporno skandiranje ili da se spot završi pre spornog skandiranja. Na ovaj način odluka REM-a se može smatrati kao neobjektivna i pristrasna iz razloga što su postojala celishodnija rešenja kojim bi se sprečila diskriminacija LGBTQ populacije.

²⁸<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/2660/izbori-2017/2669667/zabrana-spota--pravno-ili-politicko-pitanje.html>

Ostali izazovi u izbornom procesu

Uloga javnih beležnika u izbornom procesu

Overa potpisa, rukopisa i prepisa je od 1. marta 2017. godine u potpunosti poverena javnim beležnicima. Imajući u vidu predstojeći izborni proces Ministarstvo pravde je 14. februara 2017. godine donelo Pravilnik o naknadi za overu potpisa birača koji podržavaju predlog kandidata za predsednika Republike²⁹. Pravilnikom je propisana naknada za overu potpisa koja iznosi 50 dinara po overi jednog potpisa. Ono što Pravilnik posebno naglašava jeste da “potpis birača ne može biti overen pre nego što se plati naknada”. Imajući u vidu da određeni broj lokalnih samouprava u Srbiji i dalje nema imenovanog javnog beležnika Pravilnik je predvideo da se potpisi u ovim lokalnim samoupravama mogu overavati kod nadležnih osnovnih sudova³⁰.

Prema Zakonu o izboru predsednika Republike predlog kandidata podnosi se Republičkoj izbornoj komisiji najkasnije 20 dana pre dana izbora. Imajući u vidu da su izbori raspisani samo 30 dana pre dana održavanja izbora predsednički kandidati su imali svega 10 dana da prikupe svu neophodnu dokumentaciju i potrebne potpise podrške birača, što se može tumačiti kao svojevrsni pritisak na sve aktere u izbornom procesu. Izuzetno kratki rokovi koji su ostavljeni kandidatima za prikupljanje i overu potpisa su doveli do toga da nisu svi kandidati koji su hteli da učestvuju u izbornom trci bili u mogućnosti da stignu na vreme da skupe potrebne potpise. Posmatračka misija je došla do saznanja da su određeni kandidati imali poteškoća prilikom zakazivanja termina kod javnih beležnika, što je potkrepljeno i izjavama skoro svih opozicionih kandidata koji su isticali da su imali problema sa zakazivanjem termina za overu potpisa građana. Posmatračka misija “Građani na straži” nije došla do relevantnih dokaza u pogledu opstrukcija procesa overe potpisa od strane javno-beležničkih kancelarija, sem pojedinačnih navoda štabova kandidata o odbijanju pojedinih javnih beležnika da izađu na teren.

Pojava „kampanje pre kampanje“

Imajući u vidu da predsednički izbori nisu bili raspisani do početka marta različiti politički akteri su krenuli u kampanju i pre samog raspisivanja izbora. Prema Zakonu o finansiranju političkih aktivnosti, izborna kampanja započinje raspisivanjem izbora i traje do dana proglašenja konačnih rezultata izbora (Predsednički izbori su raspisani 2. marta 2017. godine). Međutim, isti zakon dozvoljava političkim subjektima da u svrhu redovnog rada propagiraju svoje ideje, održavaju skupove, kao i da štampaju i distribuiraju publikacije. Sve radnje koje su potencijalni kandidati preduzimali tokom “nezvaničnog” dela kampanje ostale su van domašaja kontrole Agencije za borbu protiv korupcije, čija je nadležnost ograničena na vremenski interval koji zakon jasno precizira.

Osim toga, Zakon o elektronskim medijima propisuje obaveze pružalaca medijskih usluga u odnosu na programske sadržaje u skladu sa kojima je pružalac usluga dužan da poštuje zabranu političkog oglašavanja van predizborne kampanje. Shodno tome, može se zaključiti da

²⁹ Izvorni tekst pravilnika se naći na sledećem linku <http://www.rik.parlament.gov.rs/izbori-za-predsednika-republike-2017-dokumenta.php>

³⁰ Spisak nadležnih notara JLS u kojima nisu imenovani notari je dostupan na sajtu RIK- <http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/izbori-2017/dokumenta/pravilnici/notari%20pregled.pdf>. U ukupno 76 JLS nije imenovan javni beležnik.

su se kandidati kretali u okviru onoga što zakon ne zabranjuje i da su vešto koristili nedostatke važećih propisa.

Kandidatura Aleksandra Vučića

Predsedništvo Srpske napredne stranke (SNS) je 14. februara 2017. godine donelo odluku da kandidat za predsednika te stranke bude Aleksandar Vučić, što je on sam i prihvatio tokom narednih dana. Budući da je u trku za predsednika Srbije ušao sa mesta premijera, postavilo se pitanje da li je takva situacija zakonita, odnosno da li je Aleksandar Vučić morao da podnese ostavku pre zvaničnog kandidovanja za predsednika.

Pojam „funkcionera“ utvrđuje Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, dok članom 28 određuje zabranu vršenja druge javne funkcije: „Funkcioner može da vrši samo jednu javnu funkciju, osim ako je zakonom i drugim propisom obavezan da vrši više javnih funkcija. Izuzetno od stava 1. ovog člana, funkcioner može da vrši drugu javnu funkciju, na osnovu saglasnosti Agencije“. Navedene odredbe u praksi znače da bi Aleksandar Vučić, ukoliko bude izabran za predsednika, morao da podnese ostavku na funkciju premijera pre polaganja zakletve.

Budući da zakon ne prepoznaje aktivnosti koje se odnose na vođenje kampanje, odnosno kandidaturu za bilo koju javnu funkciju, ne može se zaključiti da postoji zakonska obaveza Aleksandra Vučića da podnese ostavku na mesto premijera.

Međutim, imajući u vidu da vršenje javne funkcije samo po sebi omogućava korišćenje javnih resursa za obavljanje redovnih aktivnosti, postavlja se pitanje koliko je moguće u praksi sprečiti zloupotrebu javnih resursa i jasno razdvojiti redovan rad premijera i vođenje kampanje. U tom smislu, Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije određuje samo sledeće: „Funkcioner je dužan da uvek nedvosmisleno predoči sagovornicima i javnosti da li iznosi stav organa u kojem vrši javnu funkciju ili stav političke stranke, odnosno političkog subjekta“ (član 29 stav 4). Svrha ovog člana je u tome da funkcioner, u vremenu kada ne vrši javnu funkciju, prilikom sprovođenja drugih aktivnosti mora jasno naglasiti u kom svojstvu se obraća javnosti, kako ne bi javnost doveo u zabludu.

Činjenica da je jedan predsednički kandidat u očigledno privilegovanom položaju kao vršilac javne funkcije i da ima uz sebe državni aparat svakako ne doprinosi fer i demokratskom izbornom nadmetanju kandidata na predsedničkim izborima, te iziskuje dodatnu potrebu za postojanjem institucionalnih kapaciteta za nadzor svih aspekata izbornog procesa. U odsustvu efikasne kontrole, jasno je da dominantni položaj nosioca javne funkcije u predizbornoj kampanji može narušiti integritet celokupnog izbornog procesa.

Kandidatura Saše Jankovića

Predsednički kandidat Saša Janković je na funkciju Zaštitnika građana izabran 29. juna 2007. godine, a položio je zakletvu 23. jula 2007. godine. Poslanici Narodne skupštine su ga ponovo izabrali 4. avgusta 2012. godine. Nakon 10 godina na mestu Zaštitnika građana, 7. februara 2017. godine podneo je ostavku, nakon čega je obavestio javnost da će se kandidovati za predsednika Republike.

Prema Ustavu Republike Srbije i prema Zakonu o izboru Predsednika Republike, pravo da bude biran i da bira ima svaki punoletan, poslovno sposoban državljanin Republike Srbije³¹. Da je Saša Janković i dalje nastavio da obavlja funkciju Zaštitnika građana, mogao bi da bude kandidat za predsednika Republike. U tom slučaju bi bilo sasvim legitimno pitanje da li bi posao Zaštitnika građana mogao da obavlja nepristrasno i bez eventualne zloupotrebe funkcije, kao i da li je etički, moralno i pre svega odgovorno biti predsednički kandidat i u isto vreme obavljati dužnosti Zaštitnika građana.

Saša Janković je podneo ostavku na mesto Zaštitnika građana, koja predstavlja jedan od načina prestanka funkcije Zaštitnika, propisanih Zakonom o Zaštitniku građana, i odredio zamenika koji će obavljati tu funkciju dok Narodna skupština najkasnije u roku od šest meseci od prestanka funkcije ranijeg Zaštitnika građana, odnosno od donošenja odluke kojom se konstatuje prestanak funkcije Saše Jankovića kao zaštitnika građana³².

U delu javnosti je pokrenuto pitanje da li je Saši Jankoviću podnošenjem ostavke prestala funkcija Zaštitnika građana i da li su samim tim činom nastupile pravne posledice koje ona proizvodi. Zakon o zaštitniku propisuje da u slučaju prestanka funkcije Zaštitnika građana Skupština bez rasprave donosi odluku kojom se konstatuje da su se stekli uslovi za prestanak funkcije, pri čemu pravne posledice prestanka funkcije nastupaju od dana donošenja odluke. Tumačenjem ove zakonske odredbe, odluka Narodne skupštine je deklarativne prirode i njom se samo konstatuje da je podneta ostavka čime je ispunjen uslov za prestanak funkcije Saše Jankovića kao Zaštitnika građana, jer Skupština o njoj ne raspravlja, pa ova odluka nije konsitutivnog karaktera. Pravne posledice koje ona proizvodi odnose se pre svega na obavezu Narodne skupštine da izabere Zaštitnika građana u zakonom predviđenom roku.

Ukoliko bi Saša Janković bio izabran za predsednika Republike, Narodna skupština, pošto nastavi sa radom, može da donese odluku kojom se konstatuje ostavka Saše Jankovića, nakon čega bi, pošto položi zakletvu pred Narodnom skupštinom, stupio na funkciju predsednika Republike. U slučaju i da ne donese ovakvu odluku na koju je obavezna po Zakonu, takvo nečinjenje Narodne skupštine ne bi smelo da ima pravne posledice po proglašenje ovog kandidata na funkciju predsednika Srbije, jer bi u suprotnom takav potez predstavljao grubo kršenje svih demokratskih principa i ujedno nelegitimno poništavanje izborne volje građana.

Propisi koji regulišu sukob interesa funkcionera ne mogu se primeniti na situaciju u kojoj se Saša Janković nalazi, bilo kao kandidat za predsednika Republike, bilo u slučaju eventualnog stupanja na funkciju predsednika Republike, jer je podneo ostavku na funkciju Zaštitnika građana i istu ne vrši.

Identifikacija birača

Birači na predstojećim izborima mogu glasasti sa važećom ličnom kartom, važećim pasošem, važećom vozačkom dozvolom koja sadrži JMBG kao i ličnom kartom kojoj je istekao rok

³¹ Član 52 stav 1 Ustava Republike Srbije; i Član 2 Zakona o izboru Predsednika Republike

³² Članovi 11 i 15 Zakona o zaštitniku građana

važenja, pod uslovom da prilože potvrdu MUP-a o podnetom zahtevu za izdavanje nove lične karte³³.

Tokom rada RIK-a, jedan od prijavljenih problema koji se javio je i pitanje ostvarivanja glasačkog prava za osobe kojima je po sili zakona prestalo važenje "starih" trajnih ličnih karata (prestanak važenja 31. decembar 2016. godine). Usled većeg broja prijava građana da postoji zastoj u izdavanju ličnih karata, te da određen broj građana neće uspeti da zameni stare, istekle lične karte novim, RIK je izdao dodatno obaveštenje koje se odnosi na član 16 Uputstva za sprovođenje predsedničkih izbora.

Tako je RIK doneo objašnjenje kojim se pojašnjava da će biti dozvoljeno glasanje i biračima sa isteklim ličnim kartama pod uslovom da prilože potvrdu MUP-a o podnetom zahtevu za izdavanje nove lične karte.

Logičko-računske operacije i nadležnosti RIK-a

Uputstvom za sprovođenje izbora za predsednika Republike prvi put je javno regulisan proces verifikovanja i parafiranja Zapisnika o radu biračkih odbora od strane koordinatora RIK-a, iako je ovakva praksa postojala i tokom prethodnih izbornih ciklusa nakon 2000. godine. Imajući u vidu dešavanja posle izborne noći iz izbornog procesa 2016. godine, RIK je odlučila da reguliše proces verifikovanja i parafiranja Zapisnika o radu biračkih odbora. Uputstvom RIK-a dozvoljava se koordinatorima RIK-a da, zajedno sa predstavnicima Republičkog zavoda za statistiku, parafiraju Zapisnik i time otklone omaške koje su primećene u samom Zapisniku pod uslovom da te izmene nikako ne utiču na utvrđivanje rezultata sa biračkog mesta.³⁴

Uslovi koji su predviđeni Uputstvom da bi se određeni Zapisnik verifikovao su restriktivno određeni i ni na koji način ne utiču na broj glasova koje su pojedini kandidati dobili na biračkom mestu. Dakle, parafiranje biračkog mesta nije moguće ukoliko se ne slažu računski/matematički podaci koji se tiču broja glasova koje su pojedini kandidati dobili. Osim toga, verifikovanje Zapisnika nije ni moguće u slučaju da se u glasačkoj kutiji našao veći broj glasačkih listića od broja birača koji je utvrđen u izvodu iz biračkog spiska. Parafiranje zapisnika je moguće, prema Uputstvu, isključivo u slučaju logičko-računskih neslaganja..

Sam član 91. Uputstva predviđa pet slučajeva u kojima je moguće izvršiti verifikovanje Zapisnika:

- 1) nije upisan broj ukupno upisanih birača;

U ovom slučaju koordinator RIK-a samo upisuje ukupan broj upisanih birača na biračkom mestu.

³³ Objašnjenje RIK sa kojim dokumentima je moguće glasati je dostupno na sledećem linku- <http://www.rik.parlament.gov.rs/izbori-za-predsednika-republike-2017-dokumenta.php#>.

Objašnjenje je usvojeno na sednici RIK 16.03.

³⁴ Član 91. Uputstva za sprovođenje izbora propisuje sledeće: "Ako u zapisniku o radu biračkog odbora postoje logičko-računske greške koje su posledica očigledne omaške u popunjavanju zapisnika, a koje ne utiču na utvrđivanje rezultata izbora, koordinator Republičke izborne komisije je ovlašćen da, u saradnji sa predstavnicima Republičkog zavoda za statistiku, u sedištu Republičke izborne komisije, izvrši i parafira ispravku tih omaški, ako u zapisniku o radu biračkog odbora".

2) upisan broj ukupno upisanih birača je manji od broja birača upisanih u izvod iz biračkog spiska i od broja birača koji su glasali, a svi ostali rezultati glasanja su logičko-računski ispravni;

Na biračkom mestu vrlo je moguća gorespomenuta situacija da se broj upisanih birača ne slaže sa brojem birača iz izvoda iz biračkog spiska i broja glasalih. Dakle, ukoliko je tačan broj glasova koje je dobio svaki kandidat pojedinačno sa liste kandidata i ukoliko se taj broj u zbiru slaže sa brojem birača koji su glasali, koordinator RIK-a je ovlašćen da prepravi ukupan broj upisanih birača.

3) nije upisan broj važećih glasačkih listića, a zbir broja nevažećih glasačkih listića i broja glasova koje je pojedinačno dobio svaki kandidat za predsednika Republike je jednak broju glasačkih listića koji se nalaze u glasačkoj kutiji;

U ovoj situaciji članovi biračkog odbora su izostavili da upišu broj važećih glasačkih listića a zbir broja nevažećih listića i broja glasova koji je dobio svaki kandidat pojedinačno je jednak broju listića koji se nalaze u kutiji. Dakle, koordinator RIK-a nije ovlašćen da prepravljati niti broj nevažećih listića, niti broj listića u kutiju pa i sam broj važećih listića, već je samo ovlašćen da upiše broj važećih listića koji je očiglednom omaškom članova biračkog odbora izostavljen.

4) nije upisan broj nevažećih glasačkih listića, a zbir broja glasova koje je pojedinačno dobio svaki kandidat za predsednika Republike je jednak ili manji od broja glasačkih listića koji se nalaze u glasačkoj kutiji;

Slično kao i u prethodnom slučaju, koordinator RIK-a je ovlašćen samo da upiše broj nevažećih glasačkih listića. Ovakav scenario je moguć samo ukoliko je broj glasova koji je dobio svaki kandidat jednak ili manji od broja glasačkih listića koji se nalaze u kutiji. Zašto se prihvata i ako je broj listića manji u glasačkoj kutiji? Upravo zbog mogućnosti da određeni birač dobije glasački listić ali ipak ne odluči da iskoristi svoje aktivno biračko pravo (tj. ne ubaci listić u kutiju) već ga ponese sa sobom izvan biračkog mesta. Ovde je bitno napomenuti da u slučaju iznošenja glasačkog listića sa jednog biračkog mesta nije ugrožena regularnost izbornog procesa, jer u slučaju pokušaja upotrebe iznetog glasačkog listića na drugom biračkom mestu, u zapisniku o radu biračkog odbora na tom biračkom mestu neće se slagati broj glasačkih listića u kutiji sa brojem izašlih birača i rezultati sa tog biračkog mesta će automatski biti poništeni³⁵.

5) broj primljenih glasačkih listića nije jednak zbiru neupotrebljenih glasačkih listića i broja birača koji su izašli na izbore, a svi ostali rezultati glasanja su logičko-računski ispravni.

I poslednja situacija dozvoljava da koordinator RIK-a ispravi broj primljenih listića ukoliko se ne slaže zbir broja neupotrebljenih glasačkih listića i broj birača koji su glasali. Uputstvo naročito ističe da birački odbor mora da obrati pažnju da se, ukoliko je zalepio jedan glasački listić na glasačku kutiju, i taj listić mora računati kao neupotrebljen.

³⁵ Član 74. Zakona o izboru narodnih poslanika: "Ako se utvrdi da je broj glasačkih listića u glasačkoj kutiji veći od broja birača koji su glasali, birački odbor se raspušta i imenuje novi, a glasanje na tom biračkom mestu ponavlja se".

Proces verifikovanja Zapisnika je neophodan i zbog elektronskog sistema Republičkog zavoda za statistiku koji pomaže RIK-u da utvrdi rezultate izbora u predviđenom roku. U izbornoj noći 24. aprila 2016. godine javnost je ostala zatečena neažurnošću RIK-a prilikom saopštavanja preliminarnih rezultata glasanja. Ovakva pojava je velikim delom plod očiglednih omaški u zapisnicima o radu biračkih odbora koji su bili primećeni od strane elektronskog sistema RZS. Naime, elektronski sistem ne može da učita i procesuirati rezultate sa biračkih mesta ukoliko svi podaci iz Zapisnika nisu logičko-računski ispravni. Upravo zbog svih navedenih pojava RIK je odlučila da javno reguliše proces verifikovanja, tj. parafiranja Zapisnika. Na ovaj način RIK želi da povрати poverenje građana u izborni proces koji je dobrim delom urušen nespretno sprovedenim izbornim procesom 2016. godine.

Pogibija aktiviste SNS-a prilikom lepljenja plakata

Povodom tragične vesti da je aktivista SNS-a iz Stare Pazove poginuo na auto-putu Beograd – Novi Sad lepeći plakate[1] otvorilo se, između ostalog, pitanje dozvoljenosti oglašavanja na otvorenim površinama koje nisu aktom lokalne samouprave određene za tu namenu ali i pitanje odgovornosti nadređenih koji daju aktivistima naloge da na zakonom nedozvoljen način vrše stranačke aktivnosti.

Zakon o oglašavanju propisuje da se javnim površinama oglasni pano može postaviti samo uz prethodno odobrenje nadležnog organa koji donosi plan postavljanja oglasnih panoa na javnim površinama i na osnovu tog plana raspisuje konkurs za izbor korisnika mesta za postavljanje panoa na tim površinama.

Na isti način regulisano je i postavljanje oglasnih poruka na drugim objektima koji se nalaze na javnim površinama (stubovi, baloni, stajališta javnog prevoza, ekrani, elektronski displeji, svetleća slova i slično).

Plakati se, dakle, mogu postavljati isključivo na mestima koja su za to određena aktom jedinice lokalne samouprave i to samo pod uslovom da za njihovo postavljanje postoji dozvola nadležnog organa.

Za ovu analizu nije od presudnog značaja u nadležnosti koje jedinice lokalne samouprave je mesto nesreće, budući da je gotovo izvesno da nijedna jedinica lokalne samouprave nije odredila stubove na nepristupačnom delu nadvožnjaka na auto-putu za lepljenje plakata.

Ne treba zaboraviti da je nadzor nad oglašavanjem na javnim površinama kao povereni posao u nadležnosti jedinica lokalne samouprave preko komunalnih inspektora. Dodatno, postavljanje plakata na javnim i drugim površinama odredbama Zakona o oglašavanju određeno je kao prekršaj, pa se s tim u vezi postavlja pitanje da li su nadležni komunalni inspektori dosledno kažnjavali odnosno inicirali prekršajni postupak protiv političkih subjekata koji se na nepropisan način oglašavao na javnim površinama.

Ono što takođe u ovom slučaju ostaje neobjašnjeno jeste da li je poginuli čovek samoinicijativno odlučio da plakate lepi na spornoj lokaciji ili je to učinio redeći u skladu sa instrukcijama izbornog štaba. Imajući u vidu činjenicu da političke stranke karakteriše stroga hijerarhija, jasno je da bi odgovornost trebalo tražiti u Opštinskom odboru SNS-a Stara Pazova, jer bi on mogao da utvrdi ko je aktivisti dao nalog da na mestu koje zakon ne dozvoljava lepi promotivni plakat i to na način koji dovodi u opasnost njegov život.

Napad na aktivistkinju Vuka Jeremića u Nišu

Aktivistkinja, koja je delila propagandni materijal i pozivala građane da prisustvuju tribini koju je 19. februara 2017. godine održao predsednički kandidat Vuk Jeremić u Narodnom pozorištu u Nišu, zadobila je lakše telesne povrede kada je, u trenutku dok je pokušavala da se fotografiše, S.C. gurnuo njen telefon koji ju je udario po licu u predelu arkade. Protiv osumnjičenog je podneta krivična prijava zbog postojanja osnovane sumnje da je učinio krivično delo nasilničko ponašanje.³⁶

³⁶ Nasilničko ponašanje je krivično delo propisano čl. 344. Krivičnog zakonika. Osnovni oblik ovog krivičnog dela određen je u stavu 1 - Ko grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem značajnije ugrožava spokojstvo građana ili teže remeti javni red i mir, kazniće se zatvorom do tri godine, dok teži oblik postoji kada je delo učinjeno u grupi ili je pri izvršenju dela nekom licu naneta laka telesna povreda, ili dođe do teškog ponižavanja građana. Za teži oblik Zakon predviđa kaznu zatvora od 6 meseci do 5 godina.

Rokovi za žalbu - zaštita biračkog prava

	PODNOŠENJE PRIGOVORA	REŠENJE RIK-A PO PRIGOVORU	PODNOŠENJE ŽALBE UPRAVNOM SUDU NA REŠENJE RIK-A	ROK U KOME RIK DOSTAVLJA SPISE UPRAVNOM SUDU	ODLUKA UPRAVNOG SUDA	UTVRĐIVANJE KONAČNIH REZULTATA IZBORA
PREDSE- DNIČKI IZBORI	24 časa od časa kada je doneta odluka odnosno izvršena radnja koju podnosilac prigovora smatra nepravilnom, odnosno od časa kada je učinjen propust	U roku od 48 časova od časa prijema prigovora	U roku od 48 časova od prijema rešenja i to preko Republičke izborne komisije	U roku od 24 časa RIK dostavlja Upravnom sudu sve potrebne podatke i spise za odlučivanje.	Odluka po žalbi doneće se najkasnije u roku od 48 časova od prijema žalbe sa spisima.	96 sati od zatvaranja biračkih mesta.

KAKO PRATIMO IZBORNI PROCES

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost - CRTA prati celokupan izborni proces u okviru posmatračke misije „Građani na straži“.

PERIOD PRE IZBORNOG DANA

Tokom ovog perioda naš tim dugoročnih posmatrača prati više aspekata izbornog procesa pre samog izbornog dana: izbornu kampanju (opšte informacije u vezi sa kampanjom; glavne teme kampanje; generalnu atmosferu kampanje; slučajeve neregularnosti ali i slučajeve teških povreda izbornog zakona tokom izvođenja kampanje), rad izborne administracije, korišćenje javnih resursa u kampanji i izveštavanje medija o kampanji i kandidatima.

U periodu od 13. marta do dana izbora 2. aprila 2017. godine 60 dugoročnih posmatrača, obučениh po međunarodnim standardima, biće raspoređeni u svakom od postojećih okruga, što će omogućiti jednak pristup informacijama o toku i trendovima izbornog procesa za teritoriju cele Srbije³⁷.

Suštinska uloga dugoročnih posmatrača je posmatranje i ocena efektivnosti i nepristrasnosti izborne administracije, primene izbornih zakona i regulativa, prirode kampanje i političkog ambijenta. U tom cilju, naši dugoročni posmatrači će uspostaviti i održavati kontakte sa izbornim štabovima predsedničkih kandidata, predstavnicima civilnog društva, institucija i medija.

Naša metodologija za dugoročno praćenje izbornog procesa se bazira na najvišim međunarodnim standardima za posmatranje izbora (*Deklaracija o principima za međunarodno posmatranje izbora*³⁸, *Kodeks ponašanja za međunarodne posmatrače izbora*, *Deklaracija o principima za nepartijsko posmatranje izbora od strane građanskih organizacija*³⁹ i *Kodeks ponašanja za nepartijske posmatrače*) što nam omogućava da izveštavamo o kvalitetu samog izbornog procesa.

IZBORNI DAN – 2. april 2017. godine

Naš fokus tokom izbornog dana biće posmatranje kvaliteta procesa tokom dana izbora. Naših 900 posmatrača biće raspoređeni na 450 biračkih mesta na osnovu reprezentativnog, slučajnog uzorka.

Nakon intenzivnog treninga sprovedenog od strane CRTA tima, naši posmatrači će pratiti i izveštavati o kvalitetu izbornog procesa. Oni će biti na biračkim mestima od početka priprema za otvaranje biračkih mesta, pa sve dok članovi biračkih odbora ne objave rezultate izbora za

37 Posmatračka misija "Građani na straži" neće imati raspoređene posmatrače na teritoriji Kosova i Metohije

38 <https://www.ndi.org/dop>

39 <https://www.ndi.org/DoGP>

posmatrano biračko mesto, čime će se obezbediti sveobuhvatan uvid u dešavanja na biračkim mestima tokom izbornog dana.

PERIOD POSLE IZBORNOG DANA

Tokom izbornog dana, kao i po završetku izbornog dana, CRTA posmatračka misija "Građani na straži" će pratiti rad Republičke izborne komisije do saopštavanja zvaničnih rezultata, kao i proces žalbi na rad biračkih odbora i Republičke izborne komisije ukoliko ih bude.

KAKO OBAVEŠTAVAMO JAVNOST O NALAZIMA

Na osnovu obrađenih podataka, pripremaćemo izveštaje koje ćemo predstavljati javnosti. Tokom predizbornog perioda objavićemo izveštaj o nalazima naše dugoročne posmatračke misije kako bismo javnost upoznali sa kvalitetom izbornog procesa u posmatranom periodu, kao i mogućim nepravilnostima.

U toku izbornog dana 2. aprila, o kvalitetu procesa, izlaznosti i rezultatima glasanja ćemo obavestavati javnost iz CRTA press centra. Preliminarne rezultate monitoringa izbornog dana predstavimo i distribuirati javnosti i akterima uključenim u izborni proces u ponedeljak 3. aprila, nakon analize podataka.

Finalni izveštaj o celokupnom izbornom procesu objavićemo u periodu nakon saopštavanja zvaničnih rezultata izbora od strane Republičke izborne komisije.

Sve informacije o radu posmatračke misije "Građani na straži" objavljićemo na zvaničnom sajtu posmatračke misije www.gradjaninastrazi.rs i na sajtu www.crtars.rs kao i na društvenim mrežama Facebook i Twitter Građani na straži (@nastrazi ili www.facebook.com/gradjaninastrazi) i CRTA (@CRTArs i www.facebook.com/CRTArs).

O CRTI

CRTA je organizacija civilnog društva koja zajedno sa građanima utiče na povećanje otvorenosti i odgovornosti institucija i javnih funkcionera kroz praćenje njihovog rada. U svom zalaganju za primenu koncepta odgovornog ponašanja u društvu CRTA razvija različite mehanizme za praćenje i procenu stepena otvorenosti institucija i odgovornosti nosilaca vlasti, pre svega kroz upotrebu novih tehnologija i inovativnih tehnoloških rešenja. CRTA istražuje i edukuje građane i donosiocima odluka o konceptu transparentnosti i odgovornosti, i zastupa njihovu primenu kao osnovnih vrednosti demokratskog društva.

Kroz svoju posmatračku misiju "Građani na straži", CRTA je pratila vanredne parlamentarne izbore 2016. godine na osnovu međunarodnih standarda za posmatranje izbora. Naši nalazi dugoročnog posmatranja potvrđeni su i u finalnom izveštaju međunarodne posmatračke misije OEBS/ODIHR. Naše projekcije i rezultati na izborni dan potvrđeni su i zvaničnim rezultatima Republičke izborne komisije.

Cilj posmatračke misije "Građani na straži" u toku izborne kampanje 2017. godine je da efikasno isprati i analizira primenu zakona i međunarodnih standarda tokom pripreme i sprovođenja izbora, informiše građane o kvalitetu i demokratičnosti izbornog procesa i dešavanja tokom kampanje, i obezbedi brzu reakciju u slučaju kršenja izbornih procedura i procesa.

Za više informacija kontaktirajte Jovanu Đurbabić 063/591025, jovana.djurbabic@crt.rs.